

STUDII DE ATELIER. CERCETAREA MINORITĂȚILOR NAȚIONALE DIN ROMÂNIA
WORKING PAPERS IN ROMANIAN MINORITY STUDIES
MŰHELYTANULMÁNYOK A ROMÁNIAI KISEBBSÉGEKRŐL

Nr. 47

Könczei Csongor
Sárkány Mihály
Vincze Enikő

ETNICITATE ȘI ECONOMIE

INSTITUTUL PENTRU
STUDIAREA PROBLEMELOR
MINORITĂȚILOR NAȚIONALE

Cluj-Napoca, 2013

STUDII DE ATELIER. CERCETAREA MINORITĂȚILOR NAȚIONALE DIN ROMÂNIA
WORKING PAPERS IN ROMANIAN MINORITY STUDIES
MŰHELYTANULMÁNYOK A ROMÁNIAI KISEBBSÉGEKRŐL

■ Nr. 47:

Autor: Könczei Csongor – Sárkány Mihály – Vincze Enikő

Titlu: *Etnicitate și economie*

■ Coordonator serie: Iulia Hossu, Horváth István

© INSTITUTUL PENTRU STUDIAREA PROBLEMELOR MINORITĂȚILOR NAȚIONALE

Cluj-Napoca, 2013

ISSN 1844 – 5489

www.ispmn.gov.ro

■ Traducere: NATURALNET

■ Lector: Kozák Gyula

■ Corectură text: Anca Lucia Sârbu

■ Concepție grafică, copertă: Könczey Elemér

■ Tehnoredactare: Sütő Ferenc – TIPOTEKA LABS

Opiniile exprimate în textul de față aparțin autorilor și ele nu reflectă în mod obligatoriu punctul de vedere al ISPMN și al Guvernului României.

- KÖNCZEI CSONGOR este antropolog, dr. în Etnografie-Antropologie, în prezent cercetător în cadrul Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale.

E-mail: cs.konczei@ispmn.gov.ro

KÖNCZEI CSONGOR: anthropologist and researcher at the Romanian Institute for Research on National Minorities, PhD. in Anthropology-Ethnography.

E-mail: cs.konczei@ispmn.gov.ro

- dr. SÁRKÁNY MIHÁLY este cercetător la Institutul de Etnologie al Academiei Ungare de Științe din Budapesta.

E-mail: sarkany@etnologia.mta.hu

SÁRKÁNY MIHÁLY: researcher at the Institute of Ethnology of the Hungarian Academy of Sciences, Budapest, PhD. in Ethnography.

E-mail: sarkany@etnologia.mta.hu

- VINCZE ENIKŐ este profesor universitar al Facultății de Studii Europene, Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca.

E-mail: eni_personal@yahoo.com

VINCZE ENIKŐ: professor at the Faculty of European Studies, Babes-Bolyai University, Cluj.

E-mail: eni_personal@yahoo.com

Cuprins

Könczei Csongor: Despre etnicitate și economie din perspectiva unui „muzicant” ■ 5

Sárkány Mihály: Etnicitate și economie.

Perspective de antropologie economică în cercetarea relațiilor interetnice ■ 7

Vincze Enikő: Etnicitate stigmatizată, inegalități de gen și muncă precară ■ 18

KÖNCZEI CSONGOR

DESPRE ETNICITATE ȘI ECONOMIE DIN PERSPECTIVA UNUI „MUZICANT”

■ Contextul acestui studiu de atelier este simplu. Pe parcursul cercetărilor mele legate de muzicanții tradiționali romi din Transilvania¹ m-am întâlnit cu situații determinate atât de etnicitate cât și de economie.

Muzicienii romi tradiționali din Transilvania își recunosc diferențele culturale constituite pe plan etnic și folosesc într-un mod conștient rezultatele specifice ale acestora. Cu ajutorul profesiei de muzician rețrăiesc complexitatea și schimburile din cultură unde granițele, trecerile devin mai plauzibile. De aici derivă faptul că trăsăturile care stau la baza identității etnice, și care în contextul fluxului cultural au o anumită discontinuitate și sunt predefinite ca simboluri ale identității etnice pentru muzicanții romi nu reprezintă un lucru esențial sau primordial. În anumite situații aceste trăsături sunt considerate surse de venit.

Muzicanții romi tradiționali din Transilvania sunt singurii pentru care aceste granițe etnice „active” sunt prezente într-o formă plauzibilă și cu ajutorul cunoștințelor adecvate oricând devin transgresabile. Această cunoaștere „adecvată” este influențată de abilitatea de a vorbi mai multe limbi (multilingvism): în zonele multietnice romii muzicieni folosesc trei limbi în interacțiunile lor zilnice (limba romani, maghiară și română), în muzică patru (aici, pe lângă cele amintite anterior este inclusă și muzica evreilor), iar în dans putem vorbi tot de trei limbi folosite. Aceste „limbi” sunt folosite la fel de des precum limba maternă. În cadrul multilingvismului cultural, abilitatea de a vorbi mai multe limbi poate fi remarcată în general în comunitățile rome din Transilvania. Celălalt aspect al multilingvismului cultural este specialitatea meseriei de muzicant și poate fi considerată ca o cunoștință dobândită, una „intelectuală”. Cu ajutorul acestei specializări muzicanții romi au un statut privilegiat în comunitatea lor de proveniență și prin aceasta au un punct de contact cu majoritarii. Serviciile prestate aduc recunoaștere muzicanților în rândul comunităților majoritare. Statutul lor este dual, în satele unde sunt situați la periferia comunității, dar în același timp sunt și integrați într-un mod special. Profesia de muzician le oferă în afară de statutul de elită în comunitatea proprie și stabilitate economică.

Procesul de transformare, și într-un anumit sens de dizolvare, a culturii populare tradiționale din ultimele decenii s-a schimbat și în mai multe cazuri a și eliminat mediul muzicanților romi din mediul

1 De exemplu, vezi Könczei Csongor: *De la Kodoba la Codoba. Despre schimbarea identității etnice secundare într-o familie de muzicanți romi dintr-un sat din Câmpia Transilvaniei*. Studii de atelier. Cercetarea Minorităților naționale din România (editat de ISPMN) 2009/25. (<http://www.ispmn.gov.ro/node/de-la-kodoba-la-codoba-despre-schimbarea-identitatii-etnice-secundare-intr-o-familie-de-muzicani-romi-dintr-un-sat-din-campia-transilvaniei>) și Csongor Könczei: *On the Social and Cultural Network of the Gypsy Musicians of Kalotaszeg*. Editura Institutului pentru Studiarea Problemelor Minorităților Naționale, Cluj-Napoca, 2012 (<http://www.ispmn.gov.ro/nodes/term/slug:carti>).

rural. Pe de o parte nu sunt în măsură să satisfacă cerințele muzicale ale lumii moderne, iar pe de altă parte putem observa faptul cum etnicitatea prescrie profesionalismul: din ce în ce mai des prestația muzicală cu ocazia diverselor evenimente este asigurată ori de aparate sofisticate, ori de trupe formate din rândul majoritarilor. În cazul în care calitatea muzicii asigurate de aparate sau trupe este mai slabă decât cea a tradiționalilor romi argumentația sună astfel: „ei sunt mai fiabili decât țigani...”

În acest context, fiind interesat de tematica mai sus prezentată, în data de 20 octombrie 2011 am organizat o sesiune științifică cu titlul *Etnicitate și economie*, în cadrul Institutului pentru Studiul Problemelor Minorităților Naționale.

La această sesiune științifică a participat renumitul antropolog social Mihály Sárkány (cercetător la Institutul de Etnologie al Academiei Ungare de Științe din Budapesta) cu prelegerea *Etnicitate și economie (Etnicitás és gazdaság)* prezentând și evaluând amănunțit literatura de specialitate din domeniul vizat. Prezentarea introductivă de teorie a fost urmată de trei expuneri ale unor cercetări bazate pe exemple empirice, după cum urmează: Enikő Vincze (profesor universitar al Facultății de Studii Europene, Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca) *Excluziune socială și etnicitate (Társadalmi kizárás és etnicitás)*, Gyula Kozák (cercetător, ISPMN) *Despre situația romilor pe piața forței de muncă (A romák munkerő-piaci helyzetéről)* și Lehel Peti (cercetător, ISPMN) *Restructurarea economică și relații interetnice într-o localitate din zona Târnavei Mici (Gazdasági átalakulás és interetnikus viszonyok egy Kis-Küküllő menti településen)*. Intervențiile au fost urmate de o masă rotundă, moderator fiind Csongor Könczei (cercetător, ISPMN).

Deoarece articolele colegilor mei de la ISPMN, prezentate la această întâlnire, au apărut sub mai multe forme,² prezenta publicație conține numai acele două texte care apar pentru prima dată în versiune de studiu. Articolul *Etnicitate și economie. Perspective de antropologie economică în cercetarea relațiilor interetnice* semnat de Mihály Sárkány, care prin rezumarea literaturii antropologiei sociale asigură o perspectivă mai amplă asupra temei propuse. Este deosebit de important faptul că prin traducerea acestui studiu³ cititorii români au șansa de a se familiariza cu un mic segment al activității științifice a cercetătorului.

Studiul *Etnicitate stigmatizată, inegalități de gen și muncă precară* semnat de Enikő Vincze, profesor de antropologie și studii de gen al Universității Babeș-Bolyai, este un text bazat pe cercetări în domeniul excluziunii sociale, a discriminării multiple într-un context est-european, cu o privire axată pe femeile rome. Cercetările activiste împreună cu implicarea cercetătoarei în activitatea mai multor organizații civice asigură o perspectivă nouă în domeniul științific actual.

Prin publicarea acestor texte în seria Studii de Atelier ISPMN am dorit să contribuim nu numai la îmbogățirea literaturii de specialitate, dar și la captarea atenției asupra interferențelor etnicității cu economia.

2 Vezi, de exemplu, Kozák Gyula: *Szempontok a romániai romák foglalkoztatottságának kutatásához*. In: Pro Minoritate 2011. Ősz, Budapest: 105–112./Kozák Gyula: *Studiu asupra pieței forței de muncă*. In: http://femrom.ro/infopub/2011/raport_final_piata_fortei_munca_kozak_2011.pdf; Peti Lehel: *Prezentarea unor diferențe culturale existente în conviețuirea dintre romi și maghiari într-o așezare de pe Valea Târnavei Mici*. In: Toma Stefánia – Fosztó László (editori): *Spectrum. Cercetări sociale despre romi*. Cluj-Napoca, 2011: 343–365.

3 Prima apariție a studiului vezi: Sárkány Mihály: *Etnicitás és gazdaság. Gazdasági antropológiai megközelítések az interetnikus viszonyok kutatásában*. In: Feischmidt Margit (szerk.): *Etnicitás. Különbségteremtő társadalom*. Gondolat–MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2010: 227–235.

SÁRKÁNY MIHÁLY

ETNICITATE ȘI ECONOMIE

Perspective de antropologie economică în cercetarea relațiilor interetnice¹

■ O trecere în revistă a celor incluse în titlu ar fi fost foarte greu de realizat în urmă cu, să zicem, treizeci de ani. Nu pentru că asemenea analizelor etnografice, etnologice, de antropologie culturală sau socială, cercetările de economie antropologică ar fi avut ca și obiect de cercetare societăți distincte (sau, am putea spune, etnii în multe cazuri), sau pentru că nu s-ar fi observat existența unor diferențe între activitățile economice ale diferitelor societăți și valorile care le ghidează. Chiar mai mult, putem spune că cercetările s-au îndreptat către astfel de fenomene începând de la Bronislaw Malinowski apoi până la Karl Polányi și continuând până astăzi. La urma urmei, monografia clasică a lui Malinowski (*Argonauts of the Western Pacific*) relatează în cadrul descrierii comerțului de tip *kula* din insulele arhipelagului Massim și despre distribuția materialelor, respectiv despre o segmentare a meseriilor legate de prelucrarea acestora, adică despre diviziunea muncii și a schimbului de produse în care participă grupuri independente unul de celălalt (Malinowski 1922). Daniel F. Thomson a avut observații similare cu privire la schimbul ritualic dintre triburile Murngin din Ținutul Arnhem, unde grupuri cu origini diferite s-au și înrudit între ele (Thomson 1949). Tot aici trebuie să menționăm și analiza lui Mary Douglas despre diferențele privind activitățile economice ale triburilor Lele și Bushongo, care trăiesc în medii asemănătoare, dar care diferă între ele în ceea ce privește atât timpul și energia alocată pentru agricultură, cât și gradul de implicare a bărbaților în lucrările de agricultură, fapt din care rezultă și performanțe diferite. Acest fenomen se reflectă și prin modul în care membrii tribului Bushongo apreciază mai mult hărnicia în munca agricolă și bogăția pe care aceasta o aduce, în timp ce bărbații Lele preferă excelența în vânătoare (Douglas 1965). Desigur, exemplele pot continua. Însă mai important este faptul că astfel de date și observații au primit o interpretare mai amplă în sistemul de gândire al lui Karl Polányi: în cercetarea sistemelor economice el a atras atenția asupra modurilor diferite de încadrare socială a activității economice, asupra formelor diferite de integrare și de instituționalizare a economiei, respectiv asupra principiilor de viață care motivează diferit, de la societate la societate, anumite acțiuni.²

Toate aceste lucrări nu se referă însă la importanța etnicității sau la specificul etnic, întrucât acesta nu a constituit obiectul cercetărilor, ci, dincolo de diviziunea muncii și a procesele de schimb, autorii au scos în evidență diferențele ecologice, respectiv rolul și modurile de colaborare între societăți. Diferențele de productivitate au adus în centrul atenției concepția asupra muncii și a modului de utilizare a forței de muncă. Chiar dacă analizele lui Polányi au avut ca și punct de pornire societăți concrete, el s-a concentrat în general asupra corespondenței între structurile sociale și formele diferite de integrare economică (vezi de exemplu Polányi 1972; 1984).

1 Manuscrisul a fost citit de către Chris Hann, cărui vreau să-i mulțumesc pe această cale pentru observațiile valoroase.

2 Pentru lucrările teoretice cele mai importante din opera bogată a lui Polányi a se vedea Polányi 1976.

Despre etnie și rasă s-a discutat mai degrabă în contextul etnocentrismului, referindu-se la acesta din urmă ca fiind un „obicei de gândire, de care cineva trebuie ferit dacă vrea să înțeleagă comportamente sau sisteme de valori diferite de cele ale grupului din care face parte.”³ În concordanță cu această perspectivă, antropologii s-au străduit să demonstreze faptul că opiniile legate de etnie sunt nefondate, respectiv ele sunt bazate pe prejudecăți. De exemplu, în extraordinarul său studiu publicat în 1980, Michael Chibnik a demonstrat, printr-o analiză statistică rafinată, că nu lenea descendenților sclavilor adulți din Africa (opusă sânguinei urmașilor Maya) sau aversiunea lor profundă față de muncile agricole compromit eforturile statului de a promova agricultura în dauna altor moduri de subzistență în rândul acestora. Cercetătorul a examinat două sate aflate la o distanță mică unul de celălalt: unul dintre aceste sate se situa lângă un drum bun, cu cale de acces către un orașel, în timp ce calea de acces din celălalt sat spre același orașel a fost una aproape impracticabilă, care putea fi folosită în anotimpul ploios doar de către camioane. Satul aflat mai aproape de oraș a fost relativ nou construit în baza unei finanțări din partea statului alocat în chip de compensație pentru daunele produse de un hurican ce a devastat zona. Costurile de trai au fost mai ridicate decât în celălalt sat din mai multe motive. Cercetarea a arătat că, bărbații tineri și cei de vârstă mijlocie, din satul respectiv, în loc să cultive pământul au ales să devină muncitori salariați ca urmare a comparării cheltuielilor de trai cu veniturile salariale, respectiv datorită nesiguranței veniturilor provenite din agricultură (Chibnik 1980).

Până în anii șaptezeci dimensiunea etnică a contat puțin pentru cercetările antropologice. De exemplu, la Gregory și Altman, care au realizat o amplă și complexă trecere în revistă a metodelor de analiză antropologică a economiei, cuvântul etnicitate apare o singură dată: atunci când se discută delimitarea populației studiate (ceea ce este un „construct artificial constituit pentru scopuri analitice, întotdeauna abstractizat, dintr-un univers mai larg”), cei doi antropologi menționează monografia Mariéi M. de Lepervanche despre imigranții din India care își caută de lucru în Australia.⁴ Cercetarea este adusă ca exemplu în vederea delimitării în baza criteriilor etnice a celor aproximativ 250 de imigranți care trăiau dispersați în localitatea cu o populație de 1.350 de locuitori, localitate aflată în regiunea New South Wales (desigur, numărul lor s-a schimbat de-a lungul cercetării) (Gregory-Altman 1989: 45-46).

În schimb, un manual recent de antropologie economică (Carrier 2005) dedică un capitol întreg (intitulat „Economies of ethnicity”) aspectelor economice legate de etnicitate. În cele ce urmează mă voi referi la studiul antropologului Thomas Hylland Eriksen din capitolul respectiv, care se bazează în mare parte pe cercetările proprii.⁵ Aici doresc să menționez că nici celelalte capitole și nici sinteza recentă de antropologie economică a lui Gudeman (Gudeman 2001) nu se referă la aspecte etnice.

Eriksen a putut parcurge o vastă literatură în domeniu, chiar dacă s-a rezumat la lucrări în limba engleză. Este însă izbitor faptul că doar două din cercetările menționate de către el au apărut înainte de anul 1969. Prima este cea coordonată de Robert Park (*Human Communities*, 1952): această cercetare de „ecologie urbană” (și istorică, putem adăuga) a demonstrat că în perioada marilor dezvoltări economice grupurile de imigranți și-au ales locul de domiciliu și meseriile exclusiv în baza criteriilor etnice. Această barieră a fost încălcată doar atunci când procesul de asimilare s-a accentuat, și mai ales când imigranții și-au dezvoltat niveluri adecvate de competențe de limba engleză. Cea de a doua cercetare a fost realizată de către Clyde Mitchell și de mai mulți membri ai Institutului Rhodes Livingstone, și s-a concentrat asupra rolului identității etnice în alegerea domiciliului, în sindicate și în ierarhia socială, respectiv în formarea grupurilor de prieteni în orașele din regiunea Copperbelt, adică „centura de cupru” sau regiunea mineritului de cupru din Zambia (Mitchell 1956; Epstein 1962). Aceste studii au arătat că: linia de demarcație între albi și negri este una absolută, granițele între negri pot deveni mai evidente și un fel de „retribalizare” poate să aibă loc; în același timp, granițele se pot

3 Herskovits 1952: 24. Ironia sorții face ca autorul citat, a cărui operă nu este lipsită de concepții economice provenite din relațiile euro-americane, a ales ca punct de pornire perspectiva microeconomică, fapt care a stârnit critica lui Polányi și a dat naștere disputei între teoria substantivistă și cea formalistă (*substantivist și formalist* în engleză, formulări utilizate și în Bonte, Pierre și Michel Izard (ed.), *Dicționar de etnologie și antropologie*, traducere coordonată de Smaranda Vultur și Radu Răutu, Iași, Polirom, 1999, nota traducătorului). Despre aceasta din urmă, vezi Sárkány 1970; Godelier 1981; Semionov 1982.

4 Lepervanche, Marié M. de 1984. *Indians in a White Australia*. Sidney: George Allen and Unwin.

5 Eriksen 2005. Autorul se referă de mai multe ori la propriile cercetări de teren despre etnicitate și în introducerea volumului său despre antropologia culturală și socială (Eriksen 2001).

estompa și noi grupări regionale pot să apară în locul grupărilor etnice sau tribale de altădată (Eriksen 2005: 357-358).

Desigur, Eriksen știa că în literatura antropologică aproape fiecare descriere are referințe etnice, și de aceea el se concentrează doar pe acele cercetări unde și activitățile economice joacă un rol în menținerea barierelor etnice, respectiv acolo unde circulația bunurilor trece de granițele etnice. Eriksen plasează aceste fenomene în problematica studierii etnicității, subliniind faptul că etnicitatea „rămâne un principiu puternic de organizare a vieții sociale” (Eriksen 2005: 368).

El pornește de la premisa că etnicitatea are semnificație simbolică și utilitate practică în același timp, fiindcă pe de o parte, identitatea etnică oferă individului sentimentul de apartenență la un grup și întărește coeziunea de grup, iar pe de altă parte, organizarea etnică servește intereselor materiale ale membrilor organizației, sau cel puțin celor ale conducătorilor acesteia, chiar dacă cei care descriu procesele de formare ale identității nu țin cont de acest lucru. Cadrul conceptual al lui Eriksen se bazează pe factori culturali și socio-structurali care determină atât semnificația simbolică a diferențelor etnice cât și utilitatea acestora, adică segmentarea economică care se creează între granițele etnice, respectiv pe opoziția între străduința individuală și procesele structurale ale sistemului social (Eriksen 2005: 353-354). Tematicile prezentate prin diverse exemple sunt instructive, dar metoda de abordare ridică mai multe întrebări. Prima dintre aceste întrebări se referă la modalitatea în care identitatea etnică și activitatea sau poziția economică se relaționează. Aici Eriksen ajunge la concluzia că merită făcută distincția între societățile democratice și cele nedemocratice. În societățile democratice se poate observa că elitele aflate la putere încearcă să ascundă separarea și izolarea lor față de restul societății. Un exemplu adus de către Eriksen este cercetarea lui Abner Cohen în Sierra Leone, unde elita restrânsă alcătuită din creoli a controlat pozițiile economice și politice.⁶ Membrii elitei s-au considerat urmașii sclavilor eliberați, vorbeau limba engleză, separându-se de celelalte grupuri ale populației. Însă, în timp ce aceste grupuri și-au putut exprima identitatea lor etnică prin denumiri diferite ca „mende” sau „temne”, creolii nu au insistat în mod public asupra diferenței dintre ei și aceste grupuri din urmă, fiindcă categoria etnică de *creol* nu a fost considerată ca fiind una legitimă. În secret însă, creolii s-au organizat prin masonerie, deoarece mai ales ei au fost membri ai acestei rețele. Acest fapt a permis apoi circulația bunurilor materiale și imateriale, contribuind astfel la menținerea poziției lor de elită.⁷

În societățile nedemocratice însă, cum sunt cele postcolonialiste unde s-au păstrat marile plantații, elita politică și economică consideră că este importantă evidențierea diferențelor etnice și se străduie să promoveze propriile norme la nivelul întregii societăți. Astfel, apar diferențe de castă în funcție de activitățile economice. Exemplul adus este propria cercetare a lui Eriksen, pe care acesta a realizat-o în Mauritius, unde muncitorii de pe plantațiile de trestie de zahăr aparțineau castelor inferioare din India, cei care prelucrau trestia de zahăr erau creoli (de origine africană, conform înțelesului local), conducătorii de nivel mediu fie aveau predecesori africani și europeni, fie erau membri ai unor caste superioare, iar conducătorii de vârf erau europeni. Chiar dacă barierele s-au mai deschis între timp și creolii au putut urca pe scara socială, această segmentare a existat până în anii optzeci.⁸

Următoarea întrebare se referă la cine definește aceste categorii, sau cum se formează granițele care separă, sau în unele cazuri, segregă etniile? Răspunsul este că, la fel ca identitatea etnică, și categoriile [etnice] sunt construite atât din interior cât și din exterior – prin diferite metode cum ar fi recensămintele și alte clasificări similare din partea autorităților statale, sau putem menționa aici chiar și clasificările „populare”. În schimb, autodefinirile și rețelele sociale constituie exemple de categorisire

6 Cohen, Abner 1981. *The Politics of Elit Culture: explorations in the dramaturgy of power in a modern African society*. London: University of California Press.

7 Desigur, mai mulți factori au avut un rol în crearea acestei situații sociale. De exemplu, Barbara E. Harrel-Bond susține importanța condițiilor din perioada colonialistă; astfel, cu suportul puterii coloniale, elita formată din creoli educați în limba și cultura engleză s-a distins deja în secolul XIX și a căutat să-și păstreze cercurile atât prin tradiții de familie cât și prin căsătorii de tip occidental. Mai departe, pentru a contracara și a redirecționa antipatia simțită față de creoli, colonialiștii britanici au adus negustori libanezi și sirieni a căror „diferență” majoră a fost mult mai vizibilă. Trebuie însă menționat și faptul că mobilitatea socială prin educație a fost caracteristică și pentru descendenții altor popoare din Sierra Leone, chiar dacă proporția lor nu a atins-o pe cea a creolilor (Harrel-Bond 1975). Apoi, trebuie delimitată și perioada, fiindcă în anul 1978 președintele Siaka Stevens a pus capăt democrației și a introdus regimul monopartit, după care în statul deloc democratic a avut loc între 1991-2001 unul dintre cele mai sângeroase războaie civile din regiunea de vest a Africii (Beah 2008: 252-255).

8 Eriksen 2005: 356-357.

internă, care de multe ori sunt necunoscute celor de dinafară, în timp ce cei din interior s-au familiarizat cu ele. Cercetarea acestor factori rămâne importantă pentru că ei joacă roluri diferite în crearea liniilor de demarcație culturală și economică. Iar problematica etnicității și a claselor sociale este remarcabilă în mod deosebit, pentru că acestea constituie forme distincte ale diferențierii sociale, care însă trebuie scoase în evidență, întrucât cele mai multe stereotipuri se referă la legăturile între caracteristici culturale, lumi sociale și poziții sociale. Eriksen menționează doar două exemple în acest sens. Chinezii constituie primul exemplu: în ochii multora, ei întruchipează bogăția și negustorimea în mai multe societăți din Asia de Sud-Est, astfel și în Malaiezia; însă, cercetările lui S. Fenton⁹ au demonstrat că jumătate din populația chineză care trăiește acolo lucrează fie ca muncitori fie ca agricultori. Celălalt exemplu dat este aplicarea tezei „cultura sărăciei” [“culture of poverty”].¹⁰ Fiind formulată inițial de către Oscar Lewis fără conotații etnice, ulterior ea a fost utilizată în legătură cu imigranții din Lumea a Treia în Europa de Vest, afirmându-se că valorile patriarhale și ideologiile colectiviste împiedică, pe de o parte, integrarea în societatea gazdă, iar pe altă parte, ele îngreunează mobilitatea socială (Eriksen 2005: 359-362).

Aplicarea considerațiilor de mai sus ne ajută să înțelegem anumite fenomene sociale, cum ar fi evoluția așa-numitor societăți „plurale”, prezentate de către Eriksen tot prin intermediul exemplului din Mauritius. Despre conceptul societăților etichetate ca fiind „plurale” (Wolf 2001) am scris detaliat într-un alt studiu (Sárkány 1992: 26). Important de reținut este că, în cadrul aceleiași societăți și legat de diferite componente etnice, s-au format segmente socioculturale care s-au detașat unul de celălalt, respectiv care fie sunt considerați moștenire postcolonială în mare parte a lumii, fie s-au păstrat și în cadrul societății burgheze moderne din fostele imperii coloniale. Diferențele sociale bazate pe economia plantațiilor coloniale s-au menținut și în Mauritius. În ciuda faptului că după declararea independenței în anul 1968 această țară a cunoscut o dezvoltare economică, muncitorii creoli beneficiază de puțină mobilitate, în timp ce elita chineză din Mauritius a trecut de la comerțul cu amănuntul la comerțul transnațional și managementul întreprinderilor, viața publică este dominată de hinduși, iar categoriile etnice (adică creoli, hinduși și tamili) se amestecă atât în domeniul turistic cât și în diferite ateliere unde lucrează și femei. Conform lui Eriksen, motivele sunt „interne, externe, culturale și structurale” (Eriksen 2005: 363): creolii dispun de capital social redus, sunt individualiști (și ei se autoconsideră ca fiind individualiști), și în plus dezavantajați de coeziunea internă și puterea rețelelor de rudenie ale celorlalte grupuri. Situația actuală a fost determinată de sclavia din trecut, fapt care i-a adunat pe africanii de pe plantații în societăți atomizate.

Atunci când anumite grupuri care se autodefinesc ca fiind indigene se luptă pentru anumite drepturi, pământ sau apă, reprezintă un alt caz particular. Lupta lor se dă în primul rând nu pentru scopuri economice, ci pentru ca anumite părți ale conștiinței etnice, cum sunt tradițiile, meseriile, competențele și ideologiile economice, să fie bunuri nenegociabile. O astfel de situație reprezintă ciocnirile între populația Sami și cea norvegiană. La prima vedere motivul ciocnirilor pare să fie legat de creșterea renilor, ceea ce constituie ocupația principală doar pentru o proporție mică a populației Sami. Astăzi majoritatea lor se ocupă de pescuit, de comerț sau lucrează în servicii publice. Fiind practică doar de o elită restrânsă a populației Sami în mod monopolist, creșterea renilor este totuși un simbol al identității Sami, iar posibilitatea de a o susține îi mobilizează chiar și pe membrii populației Sami care au alte activități (Eriksen 2005: 365-366).

În final, Eriksen abordează problematica rețelelor și întreprinderilor comerciale transnaționale, referindu-se mai ales la înregistrarea faptelor și afirmând că fără îndoială solidaritatea etnică stă la baza formării acestor rețele.

Desigur, trecerea în revistă a lui Eriksen nu este exhaustivă, de altfel el nici nu se referă la toate lucrările importante și nici la toate care au apărut în limba engleză. Chiar dacă temele propuse de către el sunt importante în ceea ce privește mai ales analiza etnicității, și mai puțin cea a economiei, nu doresc să fac o critică în acest sens. Cu totul alta este situația în ceea ce privește perspectiva lui. Mai departe, voi atrage atenția asupra a două lucruri, fapt ce permite o completare a disciplinei sau a literaturii de specialitate în domeniu.

Pe de o parte, Eriksen nu caută, cel puțin în acest studiu, legături între abordări mult mai vechi și cercetările antropologice recente, ceea ce ar fi avut o mare utilitate în ceea ce privește zona Europei,

9 Fenton, Steve 1999: *Ethnicity: Racism, Class and Culture*. Lanham MD: Rowman and Littlefield.

10 Eriksen se referă la studiul lui Oscar Lewis intitulat „The culture of poverty” (*Scientific American* 1966 [215]: 19-25).

dar, așa cum vom vedea, poate și altundeva. Nu trebuie să uităm de faptul că gândirea iluministă a cuprins și caracteristicile culturale ale națiunilor, dând naștere, nu în mod întâmplător, științelor cu prefixul *etno-* (Vermeulen 2008). Apoi, din punctul nostru de vedere este important că iluminismul a luat în considerare atât cunoștințele cât și atitudinile economice caracteristice anumitor etnii. Acest fapt a fost semnalat atât de cercetarea istorică cât și de etnografie, și cu siguranță trebuie avut în vedere modul în care constatările și prejudecățile relevante s-au menținut în conștiința populară până astăzi.

Referindu-ne deocamdată doar la istoria Bazinului Carpatic merită menționat următorul fapt istoric: împăratul Iosif al II-lea a sprijinit strămutarea germanilor în Banat pentru ca aceștia să ofere modele de economie și de viață coloniștilor de diverse etnii care s-au stabilit acolo mai înainte (Marczali 1888: 217).¹¹ Sau putem lua lucrarea faimoasă a poetului și scriitorului maghiar Dániel Berzsenyi (apărută în 1833 și intitulată *A magyarországi mezei szorgalom némely akadályairól*, în limba română *Despre unele obstacole ale sârguinței comune*), unde autorul compară, printre altele, mentalitățile și obiceiurile maghiarilor cu cele ale germanilor. Berzsenyi nu numai contrastează lipsa de cunoștințe, nestăpânirea, brutalitatea, hoția, diviziunea de gen puternică atât în cadrul muncii cât și în modul de a sărbători, dar și predispoziția pentru lux a maghiarilor cu experiența mai mare în meserie, hărnicia și atitudinea moderată a germanilor, respectiv ajutorul reciproc pe baza căruia este organizată diviziunea muncii în raport cu genul ci găsește și o explicație diferită, observând metodele de educație diferite ale celor două popoare (Berzsenyi 1978: 437-354). Coloniștii germani au venit mai ales din regiuni urbanizate din sudul teritoriilor locuite de germani, cum sunt Bavaria, regiunea Rinului sau chiar din valea râului Mosel și Elzas-Lotaringia, adică din regiuni unde s-au păstrat legăturile între sat și oraș. Acest fapt nu poate fi ignorat atunci când vorbim despre confruntarea unor sisteme de valori diferite¹² care desigur, cu anumite modificări, s-au menținut pe parcursul secolelor următoare, adică în perioada formării burgheziei, așa cum a demonstrat Andrásfalvy Bertalan (1973) în legătură cu etniile din județul Baranya, Ungaria. Mai exact, sistemele de valori nu numai că s-au păstrat, dar ele au devenit și elemente de conștiință. Antropologul Éva Szigeti vorbește în studiul ei despre viticultorii din regiunea Villány a Ungariei ca despre „un fel de ethos șvab” ale cărui componente sunt următoarele: execuția atentă și precisă a muncii, curățenie, ordine și disciplină de muncă în podgorie, colaborare cu ceilalți, expertiză, calificare, dragoste pentru vița-de-vie, planificarea viitorului și transmiterea economiei sau gospodăriei către urmași (Szigeti 2004: 178-180). Antropologul maghiar se referă și la o cercetare anterioară efectuată în aceeași regiune (în localitatea Némethbóly) de către Katalin Kovács (1990: 34), care a enumerat trăsături similare în legătură cu „ethosul burghez” al locuitorilor șvabi (și anume: silința, viața axată pe muncă incluzând o bună și precisă execuție a muncii, spiritul de economie, cumpătarea, loialitatea față de superioritate și în același timp umilință și stimă de sine), adăugând că aceste trăsături au fost caracteristice și comunităților de proveniență ale coloniștilor șvabi. Adică, ele s-au păstrat mai mult sau mai puțin în forma lor originală timp de aproape două secole.

Aici merită să ne oprim puțin. În loc să întrebăm dacă toți germanii stabiliți cândva pe teritoriul Ungariei au avut astfel de tradiții, întrebarea ar trebui formulată altfel: au existat sau există alte localități din Ungaria ai căror locuitori au avut/au, sau consideră că dispun de trăsături similare? Acest punct de vedere este asumat și de lucrarea clasică a lui Ferenc Erdei și literatura de specialitate despre îmburghezirea țăranilor.¹³ De aici se pot trage mai multe concluzii. Una dintre ele ar fi că, în cazul populațiilor așezate într-un alt loc, trebuie ținut cont și de caracteristicile socio-culturale ale regiunii emitente. O a doua concluzie este că orice asimilare posibilă trebuie cercetată în contextul larg al contactelor socio-culturale. Iar afirmația istoricului Eric R. Wolf se oferă ca și a treia concluzie: conform acesteia, „[...] etnicități[le] nu sunt...relații sociale «primordiale». Ele reprezintă produse istorice

11 Oferind o solidă trecere în revistă a colonizării Banatului, istoricul Gyula Szekfű scrie că: „Încrângătura etnică a fost complicată și prin faptul că guvernul de la Viena a folosit regiunea și ca colonie penitenciară, deportând acolo 3130 de condamnați între 1762-1768” (Hóman-Szekfű 1939: 435). Adică, guvernul împărătesei Maria Tereza a folosit teritoriul ca și englezii, care au deportat condamnați în Australia începând din anul 1787 (Bateson 1974).

12 Cu toate că coloniștii aduși în Banat în perioada împăratului Iosif al II-lea au avut o concepție de viață diferită și au primit anumite privilegii, ei au întâmpinat greutăți în ceea ce privește acomodarea la condițiile locale, ceea ce se vede mai ales în mortalitatea ridicată, respectiv ceea ce, conform datelor lui Marczali, până la urmă nu a adus profit trezoreriei imperiale (Marczali 1888: 218-219).

13 Erdei 1942. Dat fiind faptul că această problematică este tratată în numeroase scrieri, aici mă refer doar la lucrarea cea mai completă în domeniu, respectiv care corespunde aspectelor discutate în acest articol (Kósa 1998).

ale segmentării pieței forței de muncă în cadrul modului de producție capitalist” (Wolf 2001: 376).¹⁴ Iar dacă este așa, cercetarea etnicității pe plan economic în contextul de astăzi trebuie să ia în considerare și procesele istorice în care aceste etnicități au fost create, acceptând astfel recomandarea lui Evans-Pritchard (1962: 189-191) privind necesitatea apropierii cunoștințelor de antropologie socială și de istorie. Desigur, pe lângă toate acestea, faptul că prejudecățile persistă și în zone unde acestea au fost supuse examenului realității practice, rămâne o problemă.

Cercetarea popoarelor de negustori constituie un exemplu interesant de apropiere între antropologia socială și știința istoriei. În acest plan chiar abordările de antropologie socială sunt cele care au putut oferi noutăți istoriei prin punerea în evidență a modului cum se poate soluționa „dilema comerciantului” (Evers 1994). Căci și negustorii sunt rezultate ale condițiilor istorice, prejudecățile față de ei s-au format atunci când majoritatea popoarelor erau producătoare de alimente (și nu întotdeauna din voia lor). Bunurile fie trebuie împărțite în cadrul comunității sau a societății pe baza unor constrângeri morale și de putere, fie trebuie lăsate în seama altora înainte de dominația pieței, lucru demonstrat de fapt și de Karl Polányi în cercetările sale de istorie economică (1976:147-196),¹⁵ respectiv și de discipolii lui. Iar negustorul, fiind membru al comunității, nu a putut să se sustragă unor astfel de obligații. În același timp, acumularea de capital și profitul au fost indispensabile pentru succes. Iar acest conflict între cerințe opuse a dat naștere dilemei menționate, cercetată de către Hans-Dieter Evers și colegii lui mai ales în societăți din Orientul Îndepărtat (Evers-Schrader 1994: 5; aici trebuie menționat faptul că autorii fac referire doar la constrângerea morală, nu și la cea de putere). În contextul societăților producătoare de alimente Evers oferă următoarele posibilități de rezolvare a dilemei.

Prima se referă la separarea producătorilor de alimente și a negustorilor pe criterii sociale sau etnice, ceea ce poate aduce discriminarea instituționalizată a celor din urmă, conferirea unui statut social inferior pentru ei, sau invers, acordarea unor privilegii. Astfel de situații pot să apară atunci când sosesc imigranți de altă etnie care vor să facă comerț sau anumite grupuri accentuează diferențele lor culturale sau religioase față de ceilalți, ca de exemplu în insula Java, unde membrii comunității Santri, educați în școlile islamice, au un rol important în comerț. În acest sens a observat și Clifford Geertz (1963: 34. 5. notă de subsol) că „codul etic al claselor comerciale diferă de cel al societății largi”. Chiar dacă mulți au descris aceste fapte, Evers a considerat necesar să adauge ipoteza conform căreia înșiși negustorii sunt cei care mențin și dezvoltă separarea culturală, strategia lor de rezolvare a „dilemei” comerciantului fiind aceea de a crea o minoritate a comercianților.

O altă soluție constă în divizarea sau segmentarea rețelei comerciale, adică în crearea nivelelor diferite de comerț, unde micul comerciant aflat la nivelul inferior este mai puțin expus presiunii comunitare decât cei care sunt obligați să împrumute mai mult. Divizarea rețelei comerciale nu exclude segmentarea etnică, dar o și poate înlocui. Ceea ce este important este că rezolvarea „dilemei” comerciantului rezultă întotdeauna în diferențiere socială și culturală (Evers 1994:8-10). În final, Evers spune că, dacă cineva crede că această problemă nu există în lumea modernă, se înșală. Mai degrabă putem vorbi despre faptul că opoziția dintre profitabilitate și solidaritate a devenit o problemă socială la un nivel mai înalt, mai precis ea a devenit dilema statului (Evers 1994:13-14).

Întrebarea este dacă rolul statului trebuie luat în considerare doar în epoca modernă? Și date fiind condițiile capitaliste, doar rolul statului trebuie supus interogării? Evers și colegii săi s-au preocupat mult atât cu mediul instituțional cât și cu controlul asupra comerțului (Schiel 1994; Schrader 1994). Totuși, aici trebuie să amintim observația lui Engels (1949: 168-171) conform căreia diferențierea negustorilor a devenit posibilă odată cu crearea statului. Altfel spus, „dilema” comerciantului înseamnă că succesul activității economice nu depinde doar de controlul moral al societății sau comunității al cărei membru este, ci și de cum statul sau alți factori de putere îl sprijină sau îl împiedică din propriile motive, care uneori contravin și prescripțiilor etice ale comunităților. Chiar dacă nu zăbovim la această problemă, trebuie să recunoaștem că practicarea anumitor forme de comerț de către persoanele din afară, de altă etnie, a avut fără îndoială succes în mai multe regiuni ale lumii. Unul din exemplele adecvate este comerțul cu bovine al tribului Hausa cercetat în anii '60 de către Abner Cohen în cartierul Sabo al

14 Traducere preluată din Eric R. Wolf: *Europa și populațiile fără istorie*. Chișinău, Editura ARC, 2001 (nota traducătorului).

15 Pentru o bună trecere în revistă a rezultatelor școlii Polányi și o bibliografie extinsă a se vedea Polányi, Karl: *Aristotle discovers the economy*. In Polányi, Karl - Conrad M. Arensberg - Henry Pearson (eds.): *Trade and Market in the Early Empires*. Glencoe, Illinois, 1957. The Falcon Press, pp. 64-94..

orașului Ibadan din Nigeria și de Irmgard Sellnow în orașul Kumasi din Ghana. În ambele cazuri, pentru a putea vinde vitele cumpărate în regiunile nordice locuite de triburile Fulbe, negustorii de bovine au mânăat animalele pe distanțe de mai multe sute de kilometri. Această practică a fost posibilă datorită enclavelor Hausa din localități aflate în partea sudică a celor două țări, care au oferit negustorilor nu numai cazare, ci i-au și ajutat fie prin cunoștințe locale sau cele de limbă (în Kumasi limba twi se folosește în comerț), fie i-au oferit garanții pentru clienții aduși chiar de către ei (fiindcă comercianții locali, măcelarii, nu au putut plăti imediat pentru animale cumpărate), fie au recuperat datoriile și au păstrat încasările până când negustorii de vite au revenit cu un nou transport, desigur contra comision (Cohen 1965; 1969; Sellnow 1968; 1971).

Volumul editat de către Evers și Schrader (1994) conține studii de caz din Asia de Sud și Sud-Est, unde agricultorii și producătorii de alimente conviețuiesc (sau au conviețuit până recent) cu negustorii din locuri îndepărtate, cu rețele sociale mai extinse. Acest fenomen motivează, pe de o parte, observația sociologului Peter Preston, conform căruia în spatele ideilor lui Evers și ale colegilor săi se ascunde proiectul de „sădire a capitalismului în acele regiuni ale lumii care au dezvoltat alte forme de viață (inclusiv cea economică)” (Preston 1994: 56). Însă, pe de altă parte, trebuie observat și faptul că ieșirea din „dilema” comerciantului aduce importante contribuții la înțelegerea creării și dezvoltării limitate a „formelor antediluviene de capital” (Marx 1967: 156) înaintea apariției economiei mondiale.

Întorcându-ne la Evers, sunt de acord cu afirmația lui potrivit căreia rezolvarea dilemei comerciantului duce întotdeauna la diferențiere socială și culturală. Însă sunt de părere că separarea etnică constituie o formă a diferențierii sociale și culturale (Sárkány 2000: 89-99), și nu un alt tip de fenomen care trebuie scos din cadrul conceptual al diferențierii sociale și culturale și tratat în mod separat, respectiv comparat cu aceasta din urmă pe motiv că dispune de o calitate distinctă. Deoarece formularea lui Evers, și anume că „în societățile țărănești diferențierea socială și culturală sau demarcarea etnică a țăranilor și a negustorilor este o soluție tipică pentru problemele de bază ale comerțului” (Evers 1994: 8) permite și o astfel de interpretare, care în opinia mea este greșită.

Această corecție duce la cea de a doua întrebare metodologică: oare atunci când analizăm aspectul etnic al fenomenelor economice, cercetarea relației între etnicitate și economie trebuie să se rezume la explorarea câmpului etnic? Oare nu este necesar să mergem mai departe, așa cum Trevor Jones și Monder Ram (2007) o fac în studiul lor despre capitalul social al întreprinzătorilor, și să observăm că aspectul etnic este doar o variație a unei teme mai cuprinzătoare?

Viticulorii lui Éva Szigeti enumeră în cea mai mare parte trăsături specifice eticii protestante a lui Max Weber,¹⁶ caracteristice atât pentru ceasornicarii catolici din Schaffhausen cât și pentru colegii lor calviniști din Geneva. Cei doi economiști atrag însă atenția, pe bună dreptate, asupra faptului (descriș desigur și de către alții) că dezvoltarea cu succes a oricărui antreprenariat necesită o rețea socială, sau, în expresia lui Bourdieu (1998), capital social. Într-o altă abordare, putem fi de acord cu punctul de vedere al lui Mark Granovetter (1985), conform căruia și economia capitalistă este ancorată în relațiile sociale, și nu este doar definită de formele de integrare precedente, așa cum Polányi a scris despre cadrul social al economiei de piață în celebra sa lucrare intitulată *The Great Transformation* (în limba română *Marea transformare*) apărută în 1962.

Pentru antreprenori încrederea constituie un factor decisiv. Pe lângă multe alte criterii, criteriul etnic poate fi unul important în selectarea angajaților, însă Trevor Jones și Monder Ram ne atenționează să nu cădem în capcana excepționalismului etnic. O altă observație importantă a celor doi autori este că studiile pe etnicitate ignoră de multe ori persoanele sau grupurile din afara celui vizat, care de multe ori constituie chiar populația majoritară, și astfel nu aflăm în ce constau diferențele între comportamentul economic al grupurilor coexistente într-un anumit context. De exemplu, informalitatea, relațiile de lucru de tip paternalist, respectiv subestimarea sau evitarea legăturilor externe nu țin de izolare etnică, ci ele sunt caracteristice pentru multe întreprinderi mici și mijlocii. Autorii atrag atenția și asupra faptului că diferitele activități economice au propriile sisteme de cerințe și logici. Aceste cerințe apar în diferite culturi profesionale dincolo de componenta etnică, însă ele pot să exprime diferențe culturale, care nu sunt neapărat de tip etnic, ci pot proveni din diviziunea regională a muncii, din condiții regionale sau chiar din tradiții de familie. Mai departe, autorii ne atenționează că particularitățile care par a fi etnice devin caracteristice ca urmare a marilor procese economico-sociale largi, a evoluției situației de clasă.

16 Weber 1982. A se vedea mai ales paginile 230-290.

Luând toate acestea în calcul, autorii recomandă ca inițiativele economice ale imigranților să fie analizate ținându-se cont de dubla lor ancorare (mixed embeddedness), adică de înglobarea în capitalul social al comunității proprii și de integrarea în mediul politic și economic mai larg, această recomandare fiind susținută și de către Kloosterman și colegii lui (Kloostermann et al. 1999).

La final, trebuie să reflectăm asupra argumentelor enumerate. În ceea ce privește încrederea, punctul de vedere conform căruia nu doar criteriul etnic contează poate fi completat cu observația că individul dispune de mai multe identități sociale. Care dintre ele va fi asumată și va sta la baza încrederii depinde cel mai probabil de la situație la situație. Compararea trăsăturilor grupului analizat cu cele ale altora este mai greu de săvârșit decât confruntarea opiniilor despre sine și despre ceilalți, dar nu este imposibil și este totuși o sarcină de care avem obligația să ne achităm. Experiențele arată însă că, în medii multietnice, există activități care pot fi specifice într-un moment dat anumitor etnii, chiar și în acele societăți preponderent europene care constituie exemplele prezentate de către Jones și Ram. Tocmai de aceea metodologia promovată de către creatorii conceptului de „dublă ancorare” are o importanță majoră: atunci când analizăm aspectul etnic al economiei, inclusiv marile procese economice și sociale, trebuie să ținem cont pe lângă cadrul conceptual specific etnicității și de cadrul teoretic social mai cuprinzător, pentru că ele pot să scoată în evidență limitele temporale ale unei stări, să dezvăluie factorii determinanți și să ne arate cum poate fi depășită situația. Iar dacă rezultatul arată că ceea ce pare a fi etnic se dovedește a nu fi ca atare, ei bine, acest lucru nu reprezintă o pierdere dureroasă.

Bibliografie

ANDRÁSFALVY, Bertalan

1973 Ellentétes értékrendek és a polgárosodás. *Tiszatáj* XXVII/8: 105-110.

BATESON, Charles

1974 *Convict Ships 1787-1868*. London, A. H. and A. W. Reed, a II-a ediție.

BEAH, Ishmael

2008 *Gyerekkatoná voltam Afrikában, amíg ti játszottatok*. Budapest, Nyitott Könyvműhely.

BERZSENYI, Dániel

1978 *Ősszes művei*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó.

BOURDIEU, Pierre

1998 Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Lengyel György – Szántó Zoltán (eds.). *Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. Budapest, Aula Kiadó, 155-176.

CHIBNIK, Michael

2000 The statistical behavior approach: the choice between wage labor and cash cropping in rural Belize. In Barlett, Peggy F. (ed.) *Agricultural Decision Making*. New York – London, Academic Press, 87-114.

CARRIER, James G. (ed.)

2005 *A Handbook of Economic Anthropology*. Cheltenham, UK – Northampton, MA., USA, Edward Elgar.

DOUGLAS, Mary

1965 The Lele – resistance to change. In Bohannon, Paul – Dalton, George (eds.) *Markets in Africa*. Garden City, N.Y. Doubleday and Co. Inc. 183-213.

ENGELS, Friedrich

1949 *A család, a magántulajdon és az állam eredete*. Budapest, Szikra.

- EPSTEIN, A. L.
1962 *Scenes from African Urban Life: collected Copperbelt essays*. Edinburgh, Edinburgh University Press.
- ERDEI, Ferenc
1942. *A magyar paraszttársadalom*. Budapest, Franklin.
- ERIKSEN, Thomas Hylland
2005 Economies of ethnicity. In Carrier, James G. (ed.). *A Handbook of Economic Anthropology*. Cheltenham, UK – Northampton, MA., USA, Edward Elgar, 353-369.
- ERIKSEN, Thomas Hylland
2001 Small places – large issues: *An Introduction to Social and Cultural Anthropology*. London, Pluto Press.
- EVANS-PRITCHARD, E. E.
1962. *Social Anthropology and Other Essays*. New York, The Free Press.
- EVERS, Hans-Dieter
1994 The trader's dilemma: a theory of the social transformation of markets and society. In Evers, Hans-Dieter – Schrader, Heiko (eds.). *The Moral Economy of Trade. Ethnicity and Developing Markets*. London – New York, Routledge, 7-14.
- EVERS, Hans-Dieter – Schrader, Heiko (eds.)
1994 *The Moral Economy of Trade. Ethnicity and Developing Markets*. London – New York, Routledge.
- GEERTZ, Clifford
1963 *Peddlers and Princes: Social Development and Economic Change in Two Indonesian Towns*. Chicago, University of Chicago Press.
- GODELIER, Maurice
1981 *A gazdasági antropológia tárgya és módszere*. (Documentatio Ethnographica 8.) MTA Néprajzi Kutató Csoport 1981.
- GRANOVETTER, Mark
1985 Economic action and economic structure: The problem of embeddedness. *American Journal of Sociology* 91, 481-510.
- GUDEMAN, Stephen
2001 *The Anthropology of Economy*. Oxford, Blackwell.
- HARREL-BOND, Barbara E.
1975 *Modern Marriage in Sierra Leone*. The Hague – Paris, Mouton.
- HERSKOVITS, Melville J.
1952 *Economic Anthropology*. New York, Norton and Co. Kiadás.
- HÓMAN, Bálint – SZEKFŰ Gyula
1939 *Magyar történet IV*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, ediția a VI-a.
- ISAAC, Barry L.
2005 Karl Polanyi. In Carrier, James G. (ed.). *A Handbook of Economic Anthropology*. Cheltenham, UK – Northampton, MA., USA, Edward Elgar, 14-25.
- JONES, Trevor - Ram, Monder
2007 Re-embedding the ethnic business agenda. *Work, Employment and Society* 21, 439-457.

KLOSTERMANM, Robert - VAN LEUN, J. - RATH, J. 1999. Mixed embeddedness: Immigrant entrepreneurship and informal economic activities. *International Journal of Urban and Regional Research* 23: 253-277.

KÓSA, László

1998. *Paraszti polgárosulás és a népi kultúra táji megoszlása Magyarországon (1880-1920)*. Budapest, Planétás.

KOVÁCS, Katalin

1990 Polgárok egy sváb faluban. *Tér és Társadalom* 4: 33-76.

LEWIS, Oscar

1968 *Sánchez gyermekei*. Budapest, Európa.

MALINOWSKI, Bronislaw

1922 *Argonauts of the Western Pacific*. London, Routledge and Kegan Paul Ltd.

MARCZALI, Henrik

1888 *Magyarország története II. József korában*. III. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó Vállalata.

MARX, Karl

1967 *A tőke*. I. Budapest, Kossuth Kiadó.

MITCHELL, J. Clyde

1956 *The Kalela Dance*. (Rhodes Livingstone Papers 27.) Manchester, Manchester University Press.

POLANYI, Karl (with Abraham Rotstein)

Dahomey and the Slave Trade. Seattle, 1966. University of Washington Press.

POLANYI, Karl - Conrad M. ARENSBERG - Henry PEARSON (eds.)

Trade and Market in the Early Empires. Glencoe, Illinois, 1957. The Falcon Press.

DALTON, George (ed.):

Primitive, Archaic and Modern Economies. Essays of Karl Polanyi. New York, 1968. Doubleday and Co. Inc.

POLANYI, Karl

The Livelihood of Man. New York - San Francisco - London. 1977. 77-277.

POLANYI, Karl

The Great Transformation. Boston, 1944. Beacon Press.

PRESTON, Peter

1994 The political economy of trade. In Evers, Hans-Dieter – Schrader, Heiko (eds.). *The Moral Economy of Trade. Ethnicity and Developing Markets*. London – New York, Routledge, 48-57.

SÁRKÁNY, Mihály

1970 Gazdasági antropológiai irányzatok. *Népi Kultúra – Népi Társadalom* IV: 347-356.

SÁRKÁNY, Mihály.

1992. Modernization, cultural pluralism and identity. An approach from cultural anthropology. *Prospects* 81: 21-30.

SÁRKÁNY, Mihály

2000 *Kalandozások a 20. századi kulturális antropológiában*. Budapest, L'Harmattan.

SCHIEL, Tilman

1994 The trader's dilemma: the perspective of the *longue durée*. In Evers, Hans-Dieter – Schrader, Heiko (eds.). *The Moral Economy of Trade. Ethnicity and Developing Markets*. London – New York, Routledge, 15-26.

SCHRADER, Heiko

1994 The discussion of trade in social science. In Evers, Hans-Dieter – Schrader, Heiko (eds.). *The Moral Economy of Trade. Ethnicity and Developing Markets*. London – New York, Routledge, 27-47.

SEMIONOV, Iuri V.

1982 A gazdasági antropológia elméleti problémái. In Tálasi István (ed.) *Néprajzi Szöveggyűjtemény* 1. Budapest, ELTE, 251-295.

SZIGETI, Éva

2004 A villányi Ötök. In Kovács Éva (ed.) *A gazdasági átmenet etnikai tájképei*. Budapest, Teleki László Alapítvány – PTE-BTK Kommunikációs Tanszék, 163-181.

THOMSON, Daniel F.

1949 *Economic Structure and the Ceremonial Exchange Cycle in Arnhem Land*. Melbourne, Macmillan.

WEBER, Max

1982 *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*. Budapest, Gondolat.

VERMEULEN, Han F.

2008 *Early History of Ethnography and Ethnology in the German Enlightenment*. Leiden.

WOLF, Eric R.

2001 *Europa și populațiile fără istorie*. Chișinău, Editura ARC.

ENIKŐ VINCZE

ETNICITATE STIGMATIZATĂ, INEGALITĂȚI DE GEN ȘI MUNCĂ PRECARĂ

Economia și drepturile omului

■ Mai multe analize realizate în România, dar nu numai, definesc „populația de romi” ca una cu risc ridicat de sărăcie și excluziune socială. Conform datelor Institutului pentru Cercetarea Calității Vieții din 1992, gradul de ocupare a populației de romi din România este mult mai mic decât cel al populației la nivel național (47% față de 61.7%), în timp ce ponderea femeilor casnice este de peste patru ori mai mare în rândurile sale decât în cea la nivel național. În 1992, un procent de 23.4% dintre persoanele active de etnie romă erau salariate. În 1998 numărul acestora a scăzut la 12.9%. Singura variabilă în creștere a fost cea a activităților pe cont propriu (zilieri) de la 22.1% în 1992, la 33.6% în 1998 (Duminică și Preda, 2003:27). În ceea ce privește participarea pe piața muncii în funcție de gen și etnie, raportul „*Atitudini față de muncă în România*” (2008) ne arată că din totalul de femei rome procentul celor care nu prestează munci plătite este de 77%, iar din totalul populației de ne-romi acest procent este mai scăzut, de 61% (în timp ce în cazul bărbaților procentul celor care au venituri din muncă este foarte apropiat la romi și la ne-romi). Volumul „*Vino mai aproape*” (2008) demonstrează că atitudinile față de muncă diferă de la o comunitate de romi la alta, și chiar în cadrul aceleiași comunități, în funcție de posibilitățile de angajare de la nivel local și de venituri. Stereotipul „țiganilor leneși” este contrazis de faptul că mulți romi sunt angajați ca zilieri, fără contract, cel mai adesea prestând munci necalificate, care necesită mare efort fizic, dar care sunt stigmatizate ca fiind ocupații inferioare.

În raport cu investigațiile de mai sus, specificul cercetării noastre derulate în cadrul proiectului „Egalitate prin diferență. Accesul femeilor rome pe piața muncii”¹ constă în metodologia sa multiplă prin care ne-am propus să descriem și interpretăm – atât prin date statistice, cât și prin narative personale și instituționale – obstacolele accesului la muncă decentă ale femeilor și bărbaților de etnie romă aparținând unor categorii vulnerabile/comunități marginalizate, precum și strategiile cotidiene prin care aceștia gestionează situația lor socio-economică precară.

1 Proiectul a fost derulat între noiembrie 2008 și octombrie 2011 de către Asociația Femeilor Țigănci „Pentru Copiii Noștri” din Timișoara în parteneriat cu Fundația Desire din Cluj, Asociația Parudimos din Timișoara, Primăria Municipiului Timișoara, Agenția Națională pentru Romi și Fundația Autonomia din Ungaria. Proiectul a fost cofinanțat prin Programul Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007 – 2013 „Investește în oameni!”, Fondul Social European, Axa prioritară 6 „Promovarea incluziunii sociale”, Domeniul major de intervenție 6.3 „Șanse egale și respect”. Cercetarea din cadrul proiectului a produs mai multe Rapoarte de cercetare (<http://www.femrom.ro/cercstudianalize.html>), precum și volumul *Accesul femeilor și bărbaților de etnie romă la muncă decentă. Viață cotidiană, politici și proiecte*. Editat de Enikő Vincze. Cu contribuția Loreni Baciu, Hajnalka Harbula, Iuliu Kozák, György Lukács, Nándor Magyar, Noémi Magyar, Camelia Moraru. Cluj: Desire. 2011.

Modul nostru de a pune problema implică aplicarea perspectivei drepturilor omului asupra muncii și economiei.² Prin ceea ce se definește ca „problematika romă” (în domeniul ocupării) ni se relevă întreaga problemă a societății (și în particular a economiei) contemporane. Discutând despre accesul la ocupare sau la piața muncii (sau despre creșterea gradului de ocupare a populației, un obiectiv major al Uniunii Europene) în termenii muncii decente, recunoaștem că în condițiile economiei contemporane (marcată de globalizare, de trecerea de la sectorul manufacturier la cel de servicii și de răspândirea tehnologiei informaționale), în timp ce se impune ca pozitivă ideea locurilor de muncă flexibile, se petrece un fenomen de masă negativ, cel al precarizării muncii. Munca precară se desfășoară într-o relație de ocupare caracterizată de insecuritate, de lipsa protecției și de venituri scăzute. Văzută în contextul sferei domestice, munca precară (de obicei prestată de femei) este munca care se efectuează în condițiile unor gospodării marcate de lipsuri materiale elementare. Analiza noastră surprinde această problemă vastă în cazul unor categorii multiplu dezavantajate (femei și bărbați de etnie romă care trăiesc în sărăcie) care se confruntă cu toate efectele marginalizării sociale și stigmatizării culturale datorate statutului social, etniei și genului lor. Ea interpretează performanțele economice ale acestora drept o manifestare a nedreptăților economice care caracterizează România de azi.

Cercetarea derulată ca o componentă a proiectului „Egalitate prin diferență. Accesul femeilor rome pe piața muncii” descrie în mod critic, din punctul lor de vedere, nedreptățile la care sunt supuși femeile și bărbații de etnie romă, și formulează propuneri în vederea eliminării acestora. Ea a necesitat colaborarea strânsă între actorii academici, civici și persoanele despre care se face cercetarea. Împreună cu celelalte activități ale proiectului, cercetarea contribuie la conștientizarea faptului că egalitatea de șanse (dincolo de asigurarea cadrelor juridice care s-o susțină prin demersuri legislative) se poate realiza prin egalizarea efectivă a șanselor, adică prin schimbările aduse în modul în care este construită și funcționează societatea, și în felul în care gândim despre egalitate și diferență între femei și bărbați, între romi și ne-romi, și/sau despre nevoia și posibilitatea unor măsuri afirmative.

Proiectul în general și cercetarea în particular au pornit de la recunoașterea faptului că munca domestică/neplătită (prin care zilnic se reproduce forța de muncă) și/sau munca productivă/aducătoare de venit sunt activitățile prin care femeile rome contribuie la susținerea familiilor și comunităților lor, precum și a societății în general. Pe de altă parte, proiectul și cercetarea au relevat mecanismele sociale (printre ele excluderea și discriminarea), și concepțiile culturale (printre ele prejudecățile rasializate și genizate), care le prescriu femeilor rome anumite poziții (printre altele muncile care le sunt accesibile, acestea fiind de obicei munci precare) și le limitează oportunitățile de afirmare și de realizare în viața privată și publică (printre altele pe piața muncii). Printr-o serie de activități multidirecționate, proiectul a acționat asupra factorilor și condițiilor care afectează șansele femeilor și tinerilor de etnie romă de a se implica în munci aducătoare de venituri ce pot asigura atât siguranța și bunăstarea lor, cât și respectul din partea comunității rome și ne-rome. Totodată – prin instrumentarul cercetării socio-culturale multidisciplinare – el și-a propus cunoașterea acestor fenomene. Fiind parte a unui proiect care a urmărit să schimbe ceva în realitățile nedrepte, cercetările noastre s-au conceput în spiritul investigațiilor ce definesc practica științifică ca un demers social-public și moral, și situează analistul în poziția de intelectual public și nu în cel de producător de mari teorii științifice (Seidman, 1994). De pe această poziție ne asumăm rolul exercitării unui criticism socio-cultural, prin care dorim să aducem contribuții la dezbaterile publice asupra temelor relevante în contextul socio-politic imediat.

În ceea ce privește opțiunile noastre valorice în raport cu domeniul muncii, ele decurg din asumarea nevoii asigurării egalității de șanse ca element crucial al incluziunii sociale și sunt următoarele:

- bunăstarea socială nu se reduce la creșterea economică, cea din urmă trebuie să meargă mână-n mână cu redistribuirea economică care să asigure dreptatea socială și demnitatea persoanei;
- societatea bunăstării nu poate să tolereze sărăcia și discrepanțele care se află între cei foarte bogați și cei care nu au acces la elementele minimale ale vieții umane;

2 Una dintre cele mai recente evoluții pe plan internațional în adoptarea acestei perspective este aprobarea din 16 iunie 2011 de către Consiliul Drepturilor Omului al Națiunilor Unite al documentului *Guiding Principles for Business and Human Rights* care impune considerarea drepturilor omului de către întreprinderile economice și de către state, sperând ca această poziție să aibă influență semnificativă asupra standardelor legislative și de politici aplicate asupra domeniului afacerilor (<http://www.business-humanrights.org/SpecialRepPortal/Home/Protect-Respect-Remedy-Framework/GuidingPrinciples>).

- nu toate locurile de muncă sunt locuri de muncă decente, căci nu toate locurile de muncă asigură condiții adecvate de lucru și/sau remunerație din care se poate trăi decent;
- accesul la un loc de muncă este element esențial, dar nu și suficient pentru eliminarea sărăciei și excluziunii sociale;
- multe persoane aparținând grupurilor vulnerabile prestează munci precare care nu au prestigiu social și/sau nu sunt remunerate adecvat, pentru că ele: lucrează în economia informală; lucrează în economia formală fără a beneficia de garanțiile unui loc de muncă adecvat și sigur; prestează muncă domestică neplătită (muncă care necesită și mai mult timp și efort dacă trebuie să se facă în condiții precare);
- dezavantajele social-economice și stigmatizările culturale cu care multe persoane se confruntă sunt probleme pe care întreaga societate, noi toți le-am creat, ele nu pot fi depășite doar de către persoanele respective, noi toți avem o responsabilitate în asta;
- vorbind despre incluziunea socială a romilor în domeniul muncii, trebuie să recunoaștem că problema excluziunii nu o constituie romii, ci întregul sistem social-economic care exploatează munca informală a celor care sunt nevoiți să-și vândă forța de muncă în astfel de condiții, care perpetuează prejudecățile antițigănești și îi proiectează pe romi în imaginea dușmanului care ne periclitează siguranța pentru că nu dorește să se adapteze la cerințele vieții moderne.

Excluziunea socială și intersecționalitatea inegalităților

■ Pornind de la presupuzițiile constructivismului social (Berger și Luckman, 1966) reiterăm că diferențele dintre oameni (inclusiv diferențele între femei și bărbați, precum ne demonstrează studiile de gen, de exemplu Oakley, 1997; sau antropologia feministă și antropologia genului, de exemplu Moore, 1994 și Gullestad, 1993) nu sunt date naturale. Ele rezultă din mecanismele sociale, economice, politice și culturale de diferențiere, dobândesc sens și semnificație în interacțiunile socio-umane marcate de ierarhii de putere, datorită cărora se produc și se manifestă ca inegalități. Conceptual, proiectul nostru „Egalitate prin diferență” se înrădăcește în acest cadru teoretic și atrage atenția asupra faptului că dezideratul egalității de șanse trebuie să se realizeze prin schimbarea relațiilor de putere care constituie diferențele/inegalitățile între cei privilegiați și defavorizați, și/sau între femei și bărbați, și/sau între romi și ne-romi.

Aplicăm abordarea unei antropologii economice care urmărește să înțeleagă inegalitățile sociale și rolul puterii materiale și simbolice în perpetuarea acestora (Donham, 1990) sau altfel spus disparitățile performanțelor economice ale diferitelor categorii sociale. Ne asumăm perspectiva ce dorește să elucideze relația între sistem și individ, structură și actor social sau altfel spus modul în care comportamentul economic al indivizilor este înglobat în structurile instituționale ale societății în timp ce, acomodându-se la ele, le ajustează astfel încât să-și realizeze propriile dorințe (Ensminger, 2002).

Etnicii romi sunt dezavantajați de schimbările sistemului economic de după 1990 (ceea ce pentru ei nu înseamnă doar pierderea locurilor de muncă, ci și insecuritatea existențială rezultată și din faptul că nu posedă proprietăți și au acces mai ales doar la munci precare); de practicile de recrutare a forței de muncă ale companiilor private și publice și de cultura lor organizațională incompatibilă cu regimul drepturilor omului; de inabilitatea statului postsocialist de a crea locuri de muncă și de a susține bugetar politici publice care să asigure o protecție socială adecvată și/sau care să egalizeze șansele indivizilor poziționați inegal în ierarhiile de putere actuale; precum și de rasismul antițigănesc care încearcă să justifice ori inegalitățile produse de sistemul social-economic (și implicit să susțină încrederea în meritocrație), ori sentimentul de superioritate al celor privilegiați, sau din contra, al celor dezavantajați, dar majoritari, în timp ce funcționează și în direcția producerii țapului ispășitor imaginat ca o „rasă inferioară” care periclitează corpul etnonațional „autentic”. Încercând să facă față acestei situații, etnicii romi dezavantajați recurg la strategii ale supraviețuirii de pe o zi pe alta, care generează comportamente și moduri de gândire caracteristice trăirii în prezent (Day, Papataxiarchis și Stewart, 1999). Trăirea lor în prezent (chiar dacă are și elemente legate de imaginea unui trecut romanticizat sau de un viitor dezirabil plasat pe orizontul viitoarelor generații) este o reacție la condițiile de viață precare pe care nu le pot depăși prin propriile forțe, dar și o practică de rezistență față de normele unui sistem care îi exclude de la șansa

participării la viața societală considerată adecvată în mod curent. Un alt mod de a face față excluziunii sociale și de a echilibra dezavantajele neparticipării prin căi formale la ceea ce înseamnă viață socială, economică, politică și culturală hegemonică, este realizarea dezideratelor proprii prin medii informale (de exemplu asigurarea traiului din sursele economiei informale). În ceea ce privește logica culturală a acestor strategii de viață (care guvernează și „opțiunea” pentru anumite munci, de altfel cristalizată sub constrângerile sistemice), ea este una care se definește în termenii diferențierii prin opoziție de „ceilați” percepuți ca fiind privilegiații care aparțin sistemului și beneficiază de protecția acestuia.

Pe baza viziunii conform căreia excluziunea socială nu se reduce la sărăcie (Barry, 1998), ci înseamnă că anumiți oameni se simt excluși din trendul dominant al societății, de parcă nu ar aparține acesteia (Power and Wilson 2000), considerăm că poziționarea dezavantajată a etnicilor romi aparținând unor comunități marginalizate este determinată de procesul excluziunii sociale și la rândul ei reproduce excluziunea, fiind în același timp atât rezultatul, cât și cauza sărăciei și a stigmatizării culturale. Căci excluziunea socială este atât un fenomen al deprivării cât și un fenomen care duce la dezavantaje în diferitele domenii ale vieții (Sen, 2000), ea fiind o problemă complexă a oamenilor excluși material și/sau simbolic din societatea dominantă (Fleck și Rughiniș, 2008). În fenomenul excluziunii sociale se manifestă atât puterea culturală și economică a categoriilor sociale dominante prin care ele definesc „normalitatea” și trăiesc conform standardelor stabilite, cât și faptul că excluși nu au acces nici la puterea simbolică, nici la resursele necesare unui trai definit ca dezirabil (Magyari-Vincze, 2009). Situația etnicilor romi produsă de excluziunea socială este structurată de inegalități multiple și intersecționale susținute de convingeri rasiste, sexiste și clasiste (cele din urmă fiind factori constituenți ai inegalităților sociale, care joacă un rol important în legitimarea și naturalizarea acestora). Stigmatizarea și tratamentul lor nejust ca persoane aparținând etniei rome de către autorități, companii/angajatori, și populația majoritară în general, le creează un dezavantaj în plus față de etnicii români sau maghiari care trăiesc în condiții economice precare similare. Iar problemele femeilor de etnie romă care trăiesc în sărăcie decurg nu doar din starea materială precară și discriminarea din partea societății majoritare, ci și din aranjamentele ce țin de ordinea de gen patriarhală predominantă în familiile lor (dar și în societate în ansamblul ei) și traiectoriile de viață feminine prescrise de aceasta.

Pentru a înțelege complexitatea dezavantajelor femeilor rome care trăiesc în sărăcie, trebuie să analizăm modul în care interacțiunea dintre clasă, gen și etnicitate (ca sisteme de clasificare și sisteme de putere) fundamentează ierarhiile și inegalitățile sociale (Bradley, 1992). Cu acest scop apelăm la conceptul intersecționalității care s-a bucurat de o mare atenție în dezbaterile feministe ale ultimelor decenii (Crenshaw, 1989; McCall, 2005; Verloo, 2006; Yuval-Davis, 2006; Kócze and Popa, 2009; Lutz, Vivar and Supik, 2009). El este un instrument analitic prin care putem surprinde modurile în care diferitele forme ale inegalității, opresiunii și discriminării se intersectează în diverse feluri. Sau, altfel spus, cu ajutorul căruia putem explica cum se produc ierarhiile și inegalitățile sociale în urma interacționării dintre multiplele categorii ale diferențierii sociale (gen, etnicitate, statut social, vârstă etc.) și cum se constituie reciproc formele și manifestările opresiunii (sexismul, rasismul, clasismul). Aplicată de exemplu asupra problemei accesului la sănătatea reproducerii, teoria intersecționalității explică de ce femeile rome devin obiectul rasismului genizat în măsura în care drepturile lor reproductive sunt limitate nu doar de regimurile controlului reproducerii, ci și de convingeri rasiste, astfel încât ele trăiesc diferit impactul rasismului asupra lor decât bărbații romi, și experiențele lor feminine diferă de cele ale femeilor majoritare (Magyari-Vincze, 2006). Mai departe, intersecționalitatea relevă problemele specifice ale femeilor rome care trăiesc în sărăcie și care se confruntă cu dificultăți mai mari în efortul lor de a face față rolurilor domestice decât femeile care trăiesc în condiții mai privilegiate, și – prin aceste roluri genizate – experimentează diferit traiul precar față de bărbații romi aflați în circumstanțe similare (Magyari-Vincze, 2009). În ceea ce privește relația dintre identificarea etnică și poziția socio-economică, cea dintâi este des utilizată cu scopul explicării și justificării diferențierilor sociale, dar și pentru a reglementa relaționările cotidiene (de a stabili cine cu cine și ce tipuri de relație poate să susțină), de aceea categoria de „rom/țigan” se asociază cu sărăcia și cu elementul social nedorit (Vincze și Harbula, 2011). Excluziunea socială fundamentată pe rasism împinge persoanele identificate prin această categorie în poziții marginale, care la rândul lor reproduc convingerile rasiste pentru că cele din urmă atribuie cauzele condiției dezavantajate presupuselor caracteristici genetice sau culturale ale persoanelor în cauză și nu proceselor care o creează. Astfel, rasismul funcționează nu doar ca o construcție ideologică justificativă, ci și ca sistem al puterii care contribuie la constituirea și adâncirea inegalităților social-economice.

Vorbind despre cele din urmă, teoriile feministe demonstrează caracterul limitat al conceptului tradițional de stratificare socială care reduce inegalitățile sociale la inegalitatea de clasă sau la inegalitatea

de statut social, și în cel mai bun caz explică inegalitățile de gen ca un efect secundar al relațiilor de producție capitaliste. Feminismul marxist consideră că patriarhatul (modul de organizare al relațiilor între femei și bărbați ce favorizează ocupanții rolurilor masculine) este una dintre forțele constitutive ale capitalismului, căci munca domestică neplătită a femeilor care zi-de-zi reproduce forța de muncă, contribuie la producerea surplusului de valoare și implicit al profitului, astfel încât în explicarea poziției subordonate a femeilor trebuie să observăm cum se produce aceasta atât datorită capitalismului, cât și patriarhatului (Rubin, 1975). De aceea, pentru a surpinde statutul femeilor într-o societate, este nevoie de cunoașterea rolului lor în activitățile economice domestice și din afara gospodăriei, dar și în organizarea social-politică, precum și modul în care ele sunt reprezentate simbolic/cultural (Kessler, 1976). Noile teorii ale inegalităților de gen ne atrag atenția asupra faptului că patriarhatul nu se reduce la ideologie și la sfera domestică, precum nici capitalismul nu este reductibil la modul de producție economică, ci ambele sisteme sunt prezente în toate domeniile și la toate nivelele vieții sociale: relațiile patriarhale domestice au fundamente materiale și rezultă în exploatarea femeilor; munca domestică este și ea o formă de producție; diviziunea sexuală a muncii este și un fenomen economic atât în sfera privată, cât și în cea publică; producția capitalistă beneficiază de munca domestică neplătită a femeilor; economia patriarhală controlează accesul femeilor pe piața muncii prin mecanisme care conduc la segregarea ocupațională de gen, la diferențele genizate de plată sau la limitarea afirmării femeilor în poziții de conducere; prin diverse mecanisme (printre ele controlul reproducerii, reglementarea divorțului, sistemul de pensii „protective” față de femei, politici familiale care susțin menținerea femeilor în sfera domestică) statul reproduce relațiile patriarhale (Walby, 1986). Regimul de gen (Connell, 1994), în orice instituție sau la orice nivel ar funcționa el (familie, școală, loc de muncă, stat), înseamnă aranjamentul relațiilor între femei și bărbați ca relații de putere și diviziune sexuală a muncii, dar și setul de concepții culturale despre feminitate și masculinitate. Ordinea de gen patriarhală, în combinație cu alte tipuri de regimuri genizate, întretese toată societatea și transcede diferite sisteme politice. Astfel ea a fost încorporată și în socialism: statul paternalist (românesc) a „emancipat” femeile pentru că avea nevoie de forța lor de muncă, le-a promovat în politică pentru că avea nevoie și de femei în polul societal larg care susținea politica de partid, în timp ce prin controlul strict al reproducerii a agravat situația lor și în viața privată, oferind în schimb „satisfacția” ideologică a „femeii eroine”.

Munci precare și stigmatizare culturală

■ Accesibilitatea la și opțiunea pentru anumite munci ale diverselor categorii sociale sunt determinate de factori macro-structurali, printre ei sistemul economic și regimul politic al unei țări; politicile de ocupare guvernamentale și cele ale firmelor și companiilor private sau de stat; mediul rezidențial, condițiile locuirii și situația socio-economică a familiei din care cineva parvine precum și ofertele sistemului educației școlare.

Trecerea de la industria socialistă etatizată și agricultura colectivizată, la o economie de piață și o societate postindustrială a lăsat multe categorii sociale (printre ele multe persoane de etnie romă) în șomaj structural de lungă durată, motiv pentru care ele nu pot fi câștigătorii competiției capitaliste oricum inegale. Politica socialistă față de romi, alimentată de dorința de a-i asimila cultural și de a le folosi forța de muncă slab calificată, precum și tendințele de azi care îi exclud pe romi, în general, de la redusele șanse de angajare și le reamintesc că rămân „țigani nedoriți” chiar dacă optează pentru integrare, îi lasă în discrepanța dintre semi-integrarea structurală și non-acceptarea culturală. Acesta este un fenomen care cu siguranță are efecte și asupra șanselor lor de poziționare pe piața muncii. Mai departe, disparitățile regionale și locale (economice), precum și planurile de dezvoltare din care sărăcii sunt excluși, adâncesc diferențele sociale și sporesc conflictele.

Pe lângă toți acești factori macrostructurali, microcapitalul economic, social și cultural al oamenilor (prin care ei trebuie să se descurce în viață) structurează alegerile lor făcute în domeniul muncii. Bugetul familial, relațiile lor informale și formale, precum și bagajul lor educațional sunt elemente care prescriu cadrele generale în care ei se mișcă ca persoane sociale și au acces la anumite munci și nu la altele. La rândul lor, cele din urmă reproduc capitalul lor disponibil și influențează destinele lor și ale copiilor lor. Condițiile de viață precare, în care cineva trebuie să se poată descurca când se pare că nu se mai poate

trăi, dar și abilitatea multor persoane de etnie romă de a învăța limbile altor grupuri etnice cu care trebuie să conviețuiască, le întăresc capacitatea de a se adapta în mod creativ, un element cu siguranță foarte important al capitalului social-cultural ce trebuie investit în toate domeniile vieții, inclusiv cel al muncii.

Mai departe, viața persoanelor de etnie romă este structurată de o multitudine de cercuri vicioase, fiind canalizată de acestea în anumite direcții care se reproduc de la o generație la alta. Printre ele interdependența factorilor care ar putea induce schimbare (relația dintre accesul la educație, accesul la locuri de muncă decente, accesul la condiții de locuire acceptabile și dintre sărăcie), dar și influențele pe care statutul socio-economic și concepțiile culturale le au reciproc unele asupra celorlalte. Cel dintâi nu afectează comportamentul și modul de gândire al oamenilor doar ca și un set de condiții obiective, ci și ca o anumită configurație identitară generată de experiențele trăite și reflecțiile asupra acestor condiții.

Interiorizarea percepțiilor despre aceste condiții susținute de alții (populația majoritară și/sau romi care trăiesc în altfel de condiții), dar și experiența de a fi refuzat de majoritate (de cei care întruchipează „normalitatea”) în pofida dorinței de a te face acceptat sunt mecanisme ale sărăciei/excluziunii subiective care creează la un moment dat neputința de a schimba ceva, sau chiar de a imagina că poți schimba ceva în situația ta sau a copiilor tăi.

Pe scurt, pe baza celor observate mai sus, putem concluda că opțiunile în domeniile ocupării se creionează sub impactul interacționării mai multor factori. Intersecționalitatea dintre statutul socio-economic, genul, vârsta, etnia persoanei și modul în care acești factori sunt (auto)percepuți – petrecută în contextul concret al unui regim social/economic/politic–, pe de o parte, ca întreg, determină șansele și opțiunile persoanelor în toate domeniile vieții, pe de altă parte generează diferențe între ele, chiar dacă ele aparțin acelorași colectivități. Desigur, această intersecționalitate nu funcționează în abstract ci prin acțiunile individuale ale persoanelor desfășurate în contextul unor grupuri sociale, ele elaborând strategiile lor de acomodare la, sau chiar de schimbare față de condițiile impuse de sistem.

„Cultura muncii”³ pe care oamenii săraci trăind în condițiile economiei de piață fără proprietăți și fără moșteniri familiale o practică nu poate să fie alta decât cea caracterizată prin multiplele și dese schimbări ale locurilor de muncă, prin alternanța între perioadele în care se lucrează pentru venituri și cele de șomaj, prin acceptarea muncilor „rușinoase” și slab plătite, prin acceptarea condițiilor impuse de economia informală (sau „piața neagră” a muncii) sau prin migrația intra- și transnațională motivată de căutarea unor surse de venit.

Din păcate însă, în măsura în care îi atribuie sens negativ, populația majoritară și instituțiile consideră că această cultură este una specifică romilor, fiind obstacol în integrarea lor socială și în „modernizarea” lor. Dar în realitate ea caracterizează mase largi de oameni, fiind o reacție/acomodare la situațiile în care ei ajung fără voia lor. Etnia joacă un rol în constituirea acestei culturi (a muncii) în măsura în care prejudecățile negative fac referire la ea, astfel încât ea devine factor prin care se explică, justifică și în acest sens se menține excluziunea socială a celor (auto)percepuți prin această etnie.

Astfel, condițiile socio-economice precare și prejudecățile culturale se susțin reciproc atunci când persoane în căutarea unor locuri de muncă, percepute prin apartenența lor la etnia romă, sunt refuzate de către angajatori pe motive ce țin de presupunerea că „nu poți avea încredere în romi”, sau când – de exemplu prin bursa locurilor de muncă – angajatorii caută persoane de etnie romă pentru muncile necalificate, slab plătite.

Atitudinile respingătoare din partea majorității pot genera resemnare în rândurile unor grupuri care se definesc în mod reactiv drept minoritare (adică percepându-se prin ceea ce le lipsește). Majoritatea oamenilor din colectivitățile studiate înțeleg condiția în care trăiesc, și mulți dintre ei o acceptă resemnați, căci nu văd nicio cale de ieșire, acceptând tăcuți ce li se întâmplă. Dar aceste atitudini motivează și diverse practici de rezistență (abandonarea școlii sau refuzul de a umbla fără succes în labirinturile birocrăției respingătoare pentru angajare sau pentru obținerea ajutorului social pot avea astfel de valențe). Nu în ultimul rând, respingerea venită din partea majoritarilor poate chiar să alimenteze atitudini de opoziție

3 Utilizăm aici termenul de *cultură* în sensul antropologic al cuvântului, referindu-ne la practicile prin care oamenii atribuie sensuri și semnificații lucrurilor (inclusiv muncii), precum și setul de sensuri și semnificații negociate între și împărtășite de către ei. Cultura până la urmă este modalitatea prin care un grup de oameni înțelege să se adapteze la și să trăiască într-un mediu (ea fiind model despre și pentru realitate, inclusiv despre producție, consum, schimburi, relaționări și organizare socio-politică, gândire laică și religioasă și comportament ritual). Astfel, cultura muncii este modul în care oamenii gândesc despre cum trebuie, doresc și pot să facă pentru a-și asigura sursele necesare vieții și în care ei efectiv acționează cu acest scop în diferite domenii ale vieții.

față de manifestările unei puteri excluzioniste și discriminatoare, atitudini care explicitează nemulțumiri cumulate în diverse forme (reacții verbale și/sau fizice ofensive, plângeri și sesizări individuale către autorități, proteste în grup etc).

Datorită marilor valuri de migranți economici motivați de asigurarea subzistenței din România în alte țări europene (în primul rând Italia, Franța, Spania, dar și Anglia și Germania), Uniunea Europeană este confruntată cu ceea ce am putea numi exportul sărăciei din noile, în vechile state membre. Aceasta se întâmplă în condițiile în care și cetățenii României sunt cetățeni europeni și au dreptul la libera circulație, și în contextul în care în fostele țări vestice statul bunăstării își reduce cheltuielile cu beneficiile sociale ale categoriilor vulnerabile, extrema dreaptă dezvoltă atitudini xenofobe și alegerile politice se pot câștiga prin discursuri și practici antimigraționiste. În aceste circumstanțe, stigmatizarea persoanelor de etnie romă din România (împreună cu cele din Bulgaria) drept infractori colectivi îi transformă pe „romi” în alteritatea radicală a Europei provenită din statele cel mai puțin dorite în Uniunea Europeană care sunt incapabile și azi să implementeze politici pentru romi, politici menite să le ofere categoriilor dezavantajate de romi șansa de a trăi o viață decentă în țara lor natală.

Limitele proiectelor pentru ocupare

■ Pe lângă, sau în completarea plecării în străinătate ca soluție la problemele pe care le au în găsirea unui loc de muncă, beneficiind de proiectele cu finanțare europeană implementate de către organizații neguvernamentale în domeniul ocupării, multe persoane de etnie romă de la sate și orașe se înscriu la cursuri de calificare. Ele integrează această oportunitate în viața lor cotidiană și fac uz de ea în funcție de problemele cu care se confruntă printre altele în domeniul muncii, care la rândul lor depind de condițiile lor generale de trai. Așteptările oamenilor față de aceste cursuri sunt și ele structurate de situația materială, de genul și de vârsta lor, dar și de mediul lor de rezidență. Tot acești factori determină până la urmă și măsura în care beneficiarii pot transforma capitalul obținut prin cursuri în rezultate efective care să aducă schimbări sustenabile în viața lor.

Eficiența acestor inițiative în domeniul ocupării este limitată de problemele structurale ale economiei românești. Fără investiții private și publice în agricultură și în producție industrială care creează locuri de muncă sustenabile și pentru categorii sociale care nu posedă proprietăți de niciun fel și eventual sunt la o vârstă la care nu mai pot recupera dezavantajele cumulate; fără schimbarea atitudinilor marcate de prejudecăți anti-țigănești în rândurile majoritarilor (printre ei și angajatorii); fără egalizarea șanselor între femei și bărbați; fără îmbunătățirea accesului la educație școlară și la servicii de sănătate publică – eforturile organizațiilor neguvernamentale care organizează aceste cursuri, precum și ale oamenilor care le frecventează nu se vor materializa în accesarea unor munci și venituri decente. În aceste condiții, chiar dacă este marcată de multe necunoscuturi și riscuri, plecarea în străinătate rămâne prima opțiune (și) pentru oamenii care acasă nu mai pot supraviețui. În acest caz, căile formale de obținere a unor locuri de muncă sunt suplinite de rețelele și modul informal de organizare socială care par să funcționeze ca relații de rudenie ce asigură sprijin reciproc, dar de multe ori creează situații de dependență și abuz.

Proiectele implementate de organizațiile neguvernamentale în domeniul ocupării pot asigura servicii persoanelor defavorizate care îmbunătățesc șansele găsirii unor locuri de muncă, dar nu pot genera schimbări durabile pe piața muncii. Fondurile structurale puse la dispoziția statelor membre ale Uniunii Europene vor deveni instrumente ale schimbării structurale numai în măsura în care instituțiile guvernamentale centrale și locale își asumă responsabilitățile aferente și își îmbunătățesc sistemul de administrare a acestor fonduri, și organizațiile civice sunt susținute de către autoritățile publice locale și alți actori sociali (precum companii/firme private și publice) în eforturile lor de a oferi servicii de ocupare comunităților locale nevoiașе. Demersurile organizațiilor neguvernamentale nu vor avea impact sustenabil, dacă ele nu sunt susținute și asigurate prin punerea în practică a unui sistem adecvat de protecție socială care asigură un trai decent, și înainte de toate a unei legislații a muncii care recunoaște că inegalitățile social-economice se datorează unor factori structurali, care apără drepturile angajaților, și care impune în mod consecvent asigurarea egalității de șanse și eliminării discriminării în angajare și promovare la locul de muncă, printre altele prin măsuri active dedicate grupurilor dezavantajate. Cuvintele-cheie ale recomandărilor noastre sunt abordarea integratoare și intersecțională, accesul la muncă decentă și capacitatea economică.

Câteva recomandări cu privire la „politicile pentru romi”⁴

■ Femeile rome dezavantajate nu sunt doar victime ale discriminării multiple și intersecționale, ci se afirmă ca factor activ al schimbării în favoarea promovării egalității de șanse, asigurării dreptății sociale și demnității umane, eliminării prejudecăților și tratamentului inegal, creșterii stimei de sine, afirmării independenței economice, recunoașterii culturale și reprezentării civice și politice. De aceea este nevoie ca instituțiile Uniunii Europene, precum și organismele decizionale naționale și locale să acorde șansa femeilor rome activiste de participa la luarea deciziilor și de a avea acces la poziții decizionale. Femeile rome, împreună cu femeile de alte etnii – pe baza solidarității lor exprimate în jurul asigurării drepturilor fundamentale ale omului și activismului lor împotriva manifestărilor rasismului și sexismului atât în societatea majoritară cât și în comunitățile minoritare –, militează pentru crearea unor condiții social-economice în care toate categoriile sociale au acces egal la bunurile și serviciile oferite de societățile europene modern.

Guvernul României trebuie să asigure mecanismele legislative și instituționale în materie de asigurare a egalității de șanse în toate domeniile vieții. În acest sens, Guvernului României îi revine responsabilitatea de a reorganiza la nivel central și local instituțiile care au menirea elaborării, implementării și monitorizării politicilor publice dedicate egalizării șanselor în domeniul educației școlare, ocupării, locuirii și serviciilor de sănătate public. Cercetările realizate prin proiectul „Egalitate prin diferență. Accesul femeilor rome pe piața muncii”, precum și experiențele cumulate prin celelalte activități ale proiectului ne arată că dezavantajele și inegalitățile cu care se confruntă o persoană pe baza genului său se pot intersecta cu alte tipuri de inegalități datorate statutului său social, vârstei sale sau stigmatizării legate de etnia sa, de aceea:

- politicile publice dedicate egalizării șanselor și combaterii discriminării trebuie să ia în considerare intersecționalitatea acestor factori, astfel încât abordarea egalității de șanse nu trebuie să se rezume la egalitatea de șanse între femei și bărbați, sau între romi și ne-romi, ci trebuie să ia în considerare modul în care diferitele inegalități sociale se intersectează și se suprapun;
- pentru elaborarea, implementarea și monitorizarea politicilor publice care iau în considerare această realitate este nevoie de crearea unui organism care să aibă autoritate decizională, abilități de coordonare, capacitate financiară și expertiză profesională în domeniul egalității de șanse și al politicilor adresate grupurilor dezavantajate, de exemplu un Minister al Incluziunii Sociale și Egalității de Șanse sau un Departament Inter-Ministerial pentru Incluziune Socială și Egalitate de Șanse.

Politicile publice și proiectele din domeniul ocupării, dedicate grupurilor dezavantajate, printre ele comunităților de romi marginalizate, trebuie să fie fundamentate pe o abordare integratoare în cel puțin trei sensuri:

- să fie concepute în așa fel încât să acționeze asupra mai multor cauze care generează și susțin dezavantajele persoanelor de etnie romă în poziționarea lor pe piața muncii (de exemplu, educația școlară precară și segregarea școlară, condiții de locuire inumane și segregarea rezidențială, accesul inegal la servicii de sănătate, prejudecăți negative față de romi, lipsa încrederii de sine și teama asumării identității de rom);
- politicile pentru romi din domeniul ocupării să se integreze în politicile generale dedicate îmbunătățirii gradului de ocupare ale cetățenilor, dar atât timp cât inegalitățile structurale vor persista, efortul general de îmbunătățire a accesului la muncă decentă trebuie să se completeze cu măsuri active dedicate grupurilor dezavantajate, printre ele romii care, pe lângă condițiile social-economice precare pe care le împărtășesc cu celelalte grupuri vulnerabile, se mai confruntă și cu tratamentul inegal pe baza etniei lor și cu stigmatizarea culturală;
- toate politicile de ocupare să fie analizate din punctul de vedere al impactului lor asupra grupurilor dezavantajate, astfel încât elaborarea, implementarea și monitorizarea acestora să ia în considerare și această analiză.

În *Strategia națională pentru incluziunea romilor*, care urmează să fie elaborată și implementată în România cu începere din 2011, trebuie să se integreze în mod organic perspectiva de gen, precum

4 Recomandări formulate la finalul Conferinței Femeile Rome pentru Egalitate de Șanse (Timișoara, iunie 2011) de către Enikő Vincze (președinta Fundației Desire din Cluj) și Letiția Mark (președinta Asociației Femeilor Țigănci „Pentru Copiii Noștri” din Timișoara) în 6 iulie 2011, fiind transmise Guvernului României; Ministerului Muncii, Familiei și Protecției Sociale; Agenției Naționale pentru Romi; Programului Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane; Direcției Generale de Ocupare al Comisiei Europene; Comisiei Europene, Fondul Social European; Comitetului Economic și Social European.

și perspectiva intersecționalității, astfel încât intervențiile privind îmbunătățirea condițiilor de viață, asigurarea drepturilor fundamentale ale omului și recunoașterea culturală să ia în considerare și nevoile specifice ale femeilor rome dezavantajate atât pe baza etniei, cât și pe baza genului și vârstei lor:

- datorită interdependenței factorilor care structurează condițiile în care romii săraci își trăiesc viața de zi cu zi, politicile și proiectele pentru romi trebuie să fie politici și proiecte integrate, multisectoriale; intervențiile în comunitățile locale trebuie să trateze toate problemele cu care acestea se confruntă pentru a implementa soluții sustenabile;
- programele care își propun incluziunea socială a romilor trebuie să acționeze nu doar în comunitățile de romi, ci și asupra populației majoritare, astfel încât pe de o parte să întărească stima și încrederea de sine în rândurile persoanelor de etnie romă, iar pe de altă parte să elimine concepțiile culturale și practicile discriminatorii existente în rândul majoritarilor.

Bibliografie

BERGER, Peter L. - Thomas LUCKMANN

1967 *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Anchor.

BARRY, Brian

1998 *Social Exclusion, Social Isolation and Distribution of Income*. In CASE Working Paper Series. Vol. CASE Paper12 Centre for the Analysis of Social Exclusion. London School of Economics.

BRADLEY, Harriet

1992 *Changing Social Divisions: Class, Gender and Race*. In *Social and Cultural Forms of Modernity* edited by Robert Bocoock and Kenneth Thompson. The Open University, pp. 12-67.

CONNELL, R.W. (1994). *Gender Regimes and the Gender Order*. In *The Polity Reader in Gender Studies*. Polity Press, pp. 29-41.

CRENSHAW, Kimberlè Williams

1989 *Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics*. In *University of Chicago Legal Forum*. Volume 1989, pp. 139-169.

DAY, Sophie - E. PAPATAXIARCHIS - Michael STEWART (eds.)

1999 *Lilies of the Field. Marginal People Who Live for the Moment*. Westview Press.

DONHAM, Donald

1990 *History, Power, Ideology: Central Issues in Marxism and Anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.

DUMINICĂ, Gelu - Marian PREDA

2003 *Accesul romilor pe piața muncii*. București: Editura Cărții de Agribusiness.

ENSMINGER, Jean

2002 *Theory in Economic Anthropology at the Turn of the Century*. In *Theory in Economic Anthropology* edited by Jean Ensminger. Altamira Press, pp. ix-xix.

FLECK, Gábor - Cosima RUGHINIȘ

2008 *Vino mai aproape. Incluziunea și excluziunea romilor în societatea românească de azi*. București.

GULLESTAD, Marianne

1993 *Home Decoration as Popular Culture. Constructing Homes, Genders and Classes in Norway*. In *Gendered Anthropology* edited by Teresa del Valle. Routledge, pp. 128-162.

KESSLER, Evelyn

1976 *Women. An Anthropological View*. Holt, Rinehart and Wilson.

KÓCZE, Angéla - Raluca Maria POPA

2009 *Missing Intersectionality: Race/Ethnicity, Gender, and Class in Current Research and Policies on Romani Women in Europe*. CEU University Press.

LUTZ, Helma - Maria Teresa VIVAR HERRERA - Linda SUPIK (eds.)

2011 *Framing Intersectionality. Debates on a Multi-Faceted Concept in Gender Studies*. Ashgate.

MAGYARI-VINCZE, Enikő

2006 *Excluderea socială la intersecția dintre gen, etnicitate și clasă. Social exclusion at the crossroads of gender, ethnicity and class*. Cluj: EFES.

2009 *Oportunități egale și nediscriminare în domeniul muncii. Ghid informativ*. Cluj: Desire.

2009 Discriminarea multiplă și intersecțională a romilor din România. Studiu de caz asupra fenomenului excluziunii sociale în România. In *Incluziune și excluziune. Studii de caz asupra comunităților de romi din România* editat de Kiss Tamás, Fosztó László și Fleck Gábor. Cluj: Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, pp. 223-251.

MCCALL, Leslie

2005 The Complexity of Intersectionality. In *Signs: Journal of Women in Culture and Society*. Vol. 30. No. 3., pp. 1771-1800.

MOORE, Henrietta

1994 *A Passion for Difference: Essays in Anthropology and Gender*. Indiana University Press.

Oakley, Ann (1997). *A Brief History of Gender*. In *Who's Afraid of Feminism? Seeing Through the Backlash* edited by Ann Oakley and Juliet Mitchell. Penguin Books, pp. 29-55.

POWER, Anne - William Julius WILSON

2000 *Social Exclusion and the Future of Cities. Centre for Analysis of Social Exclusion*. London: London School of Economics.

RUBIN, Gayle

1975 The Traffic in Women: Notes on the „Political Economy” of Sex. In *Toward an Anthropology of Women* edited by Rayna R. Reiter. New York: Monthly Review Press, pp. 157-211.

SEIDMAN, Steven

1994 *Contested Knowledge. Social Theory in the Postmodern Era*. Blackwell.

SEN, Amartya

2000 Social Exclusion: Concept, Application and Scrutiny. In *Social Development Papers*. 1: 1-60.

VERLOO, Mieke

2006 Multiple Inequalities, Intersectionality and the European Union. In *European Journal of Women's Studies* 13(3): 211–228.

VINCZE, Enikő (ed.)

2011 *Accesul femeilor și bărbaților de etnie romă la muncă decentă. Viața cotidiană, politici și proiecte*. Cu contribuția Loreni Baci, Hajnalka Harbula, Iuliu Kozák, György Lukács, Nándor Magyar, Noémi Magyar, Camelia Moraru. Cluj: Desire.

VINCZE, Enikő - Hajnalka, HARBULA

2011 Strategii identitare și educație școlară. Raport de cercetare despre accesul copiilor romi la școală (EDUMIGROM/ România). Cluj: EFES.

WALBY, Silvia

1986 *Patriarchy at Work. Patriarchal and Capitalist Relations in Employment*. Cambridge: Cambridge University Press.

YUVAL-DAVIS, Nira

2006 Intersectionality and Feminist Politics. In *European Journal of Women's Studies*. 13 (3): 193-209.

DESPRE INSTITUTUL PENTRU STUDIAREA PROBLEMELOR MINORITĂȚILOR NAȚIONALE

ABOUT THE ROMANIAN INSTITUTE FOR RESEARCH ON NATIONAL MINORITIES

A NEMZETI KISEBBSÉGKUTATÓ INTÉZETRŐL

INSTITUTUL PENTRU STUDIAREA PROBLEMELOR MINORITĂȚILOR NAȚIONALE (ISPMN) funcționează ca instituție publică și ca personalitate juridică în subordinea Guvernului și sub coordonarea Departamentului pentru Relații Interetnice. Sediul Institutului este în municipiul Cluj-Napoca.

■ Scop și activități de bază

Studierea și cercetarea inter- și pluridisciplinară a păstrării, dezvoltării și exprimării identității etnice, studierea aspectelor sociologice, istorice, culturale, lingvistice, religioase sau de altă natură ale minorităților naționale și ale altor comunități etnice din România.

■ Direcții principale de cercetare

Schimbare de abordare în România, în domeniul politicilor față de minoritățile naționale: analiza politico-instituțională a istoriei recente;

Dinamica etno-demografică a minorităților din România;

Revitalizare etnică sau asimilare? Identități în tranziție, analiza transformărilor identitare la minoritățile etnice din România;

Analiza rolului jucat de etnicitate în dinamica stratificării sociale din România;

Patrimoniul cultural instituțional al minorităților din România;

Patternuri ale segregării etnice;

Bilingvismul: modalități de producere, atitudini și politici publice;

Noi imigranți în România: modele de încorporare și integrare.

The ROMANIAN INSTITUTE FOR RESEARCH ON NATIONAL MINORITIES (RIRNM) is a legally constituted public entity under the authority of the Romanian Government. It is based in Cluj-Napoca.

■ Aim

The inter- and multidisciplinary study and research of the preservation, development and expression of ethnic identity, as well as social, historic, cultural, linguistic, religious or other aspects of national minorities and of other ethnic communities in Romania.

■ Major research areas

Changing policies regarding national minorities in Romania: political and institutional analyses of recent history;

Ethno-demographic dynamics of minorities in Romania;

Identities in transition – ethnic enlivening or assimilation? (analysis of transformations in the identity of national minorities from Romania);

Analysis of the role of ethnicity in the social stratification dynamics in Romania;

The institutional cultural heritage of minorities in Romania;

Ethnic segregation patterns;

Bilingualism: ways of generating bilingualism, public attitudes and policies;

Recent immigrants to Romania: patterns of social and economic integration.

A kolozsvári székhelyű, jogi személyként működő NEMZETI KISEBBSÉGKUTATÓ INTÉZET (NKI) a Román Kormány hatáskörébe tartozó közintézmény.

■ Célok

A romániai nemzeti kisebbségek és más etnikai közösségek etnikai identitásmegőrzésének, -változásainak, -kifejeződésének, valamint ezek szociológiai, történelmi, kulturális, nyelvészeti, vallásos és más jellegű aspektusainak kutatása, tanulmányozása.

■ Főbb kutatási irányvonalak

A romániai kisebbségpolitikában történő változások elemzése: jelenkortörténetre vonatkozó intézménypolitikai elemzések;

A romániai kisebbségek népességdemográfiai jellemzői;

Átmeneti identitások – etnikai revitalizálás vagy asszimiláció? (a romániai kisebbségek identitásában végbemenő változások elemzése);

Az etnicitás szerepe a társadalmi rétegződésben;

A romániai nemzeti kisebbségek kulturális öröksége;

Az etnikai szegregáció modelljei;

A kétnyelvűség módozatai, az ehhez kapcsolódó attitűdök és közpolitikák;

Új bevándorlók Romániában: társadalmi és gazdasági beilleszkedési modellek.

A apărut/Previous issues/Megjelent:

■ Nr. 1

Kiss Tamás – Csata István: *Evoluția populației maghiare din România. Rezultate și probleme metodologice. Evolution of the Hungarian Population from Romania. Results and Methodological Problems*

■ Nr. 2

Veres Valér: *Analiza comparată a identității minorităților maghiare din Bazinul Carpatic. A Kárpát-medencei magyarok nemzeti identitásának összehasonlító elemzése.*

■ Nr. 3

Fosztó László: *Bibliografie cu studiile și reprezentările despre romii din România – cu accentul pe perioada 1990–2007*

■ Nr. 4

Remus Gabriel Anghel: *Migrația și problemele ei: perspectiva transnațională ca o nouă modalitate de analiză a etnicității și schimbării sociale în România*

■ Nr. 5

Székely István Gergő: *Soluții instituționale speciale pentru reprezentarea parlamentară a minorităților naționale*

■ Nr. 6

Toma Stefánia: *Roma/Gypsies and Education in a Multiethnic Community in Romania*

■ Nr. 7

Marjoke Oosterom: *Raising your Voice: Interaction Processes between Roma and Local Authorities in Rural Romania*

■ Nr. 8

Horváth István: *Elemzések a romániai magyarok kétnyelvűségéről*

■ Nr. 9

Rudolf Gräf: *Palatele țigănești. Arhitectură și cultură*

■ Nr. 10

Tóodor Erika Mária: *Analytical aspects of institutional bilingualism. Reperle analitice ale bilingvismului instituțional*

■ Nr. 11

Székely István Gergő: *The representation of national minorities in the local councils – an evaluation of Romanian electoral legislation in light of the results of the 2004 and 2008 local elections. Reprezentarea minorităților naționale la nivel local – O evaluare a legislației electorale românești pe baza rezultatelor alegerilor locale din 2004 și 2008*

■ Nr. 12

Kiss Tamás – Barna Gergő – Sólyom Zsuzsa: *Erdélyi magyar fiatalok 2008. Közvélemény-kutatás az erdélyi magyar fiatalok társadalmi helyzetéről és elvárásairól. Összehasonlító gyorsjelentés. Tinerii maghiari din Transilvania 2008. Anchetă sociologică despre starea socială și așteptările tinerilor maghiari din Transilvania. Dimensiuni comparative*

■ Nr. 13

Yaron Matras: *Viitorul limbii romani: către o politică a pluralismului lingvistic*

■ Nr. 14

Sorin Gog: *Cemeteries and dying in a multi-religious and multi-ethnic village of the Danube Delta*

■ Nr. 15

Irina Culic: *Dual Citizenship Policies in Central and Eastern Europe*

■ Nr. 16

Mohácsék Magdolna: *Analiza finanțării alocate organizațiilor minorităților naționale*

■ Nr. 17

Gidó Attila: *On Transylvanian Jews. An Outline of a Common History*

■ Nr. 18

Kozák Gyula: *Muslims in Romania: Integration Models, Categorization and Social Distance*

■ Nr. 19

Iulia Hossu: *Strategii de supraviețuire într-o comunitate de romi. Studiu de caz. Comunitatea „Digu-lui”, Orăștie, județul Hunedoara*

- Nr. 20
Székely István Gergő: *Reprezentarea politică a minorităților naționale în România. The political representation of national minorities in Romania*
- Nr. 21
Peti Lehel: *Câteva elemente ale schimbării perspectivei religioase: secularizarea, transnaționalismul și adoptarea sectelor în satele de ceangăi din Moldova Transnational Ways of Life, Secularization and Sects. Interpreting Novel Religious Phenomena of the Moldavian Csángó Villages*
- Nr. 22
Sergiu Constantin: *Tirolul de Sud – un model de autonomie și conviețuire?*
- Nr. 23
Jakab Albert Zsolt: *Organizarea memoriei colective în Cluj-Napoca după 1989 The Organization of Collective Memory by Romanians and Hungarians in Cluj-Napoca after 1989*
- Nr. 24
Peti Lehel: *Apariția Fecioarei Maria de la Seuca – în contextul interferențelor religioase și etnice The Marian Apparition from Seuca/Szőkefalva in the Context of Religious and Ethnical Interferences*
- Nr.25
Könczei Csongor: *De la Kodoba la Codoba. Despre schimbarea identității etnice secundare într-o familie de muzicanți romi dintr-un sat din Câmpia Transilvaniei Hogyan letta Kodobákból Codoba? „Másodlagos” identitásváltások egy mezőségi cigánymuzsikus családnál*
- Nr. 26
Marius Lazăr: *Semantică socială și etnicitate. O tipologie a modurilor identitare discursive în România*
- Nr. 27
Horváth István (coord.) – Veress Ilka – Vitos Katalin: *Közigazgatási nyelvhasználat Hargita megyében az önkormányzati és a központi kormányzat megszintű intézményeiben Utilizarea limbii maghiare în administrația publică locală și în instituțiile deconcentrate din județul Harghita*
- Nr. 28
Sarău Gheorghe: *Bibliografie selectivă privind romii (1990 - 2009)*
- Nr. 29
Livia Popescu, Cristina Raț, Adina Rebeleanu: *„Nu se face discriminare!”...doar accesul este inegal. Dificultăți în utilizarea serviciilor de sănătate de către populația romă din România/ „No discrimination!” Just unequal access... Barriers in the use of health-care services among the Romanian Roma*
- Nr.30
Kiss Tamás – Veress Ilka: *Minorități din România: dinamici demografice și identitare*
- Nr.31
Sólyom Zsuzsa: *Ancheta sociologică – Coeziune socială și climat interetnic în România, octombrie – noiembrie 2008*
- Nr. 32
Könczei Csongor: *Művészeti szakoktatás avagy műkedvelő hagyományörzés? Helyzetkép a romániai magyar iskolai néptáncoktatásról*
- Nr. 33
Veress Ilka: *Strategiile de reproducere culturală ale minorității armene din România*
- Nr. 34
Kiss Dénes: *Sistemul instituțional al minorităților etnice din România*
- Nr. 35
Gidó Attila – Sólyom Zsuzsa: *Kolozsvár, Nagykároly és Nagyvárad zsidó túlélői. A Zsidó Világkongresszus 1946-os észak-erdélyi felmérése The surviving Jewish inhabitants of Cluj, Carei and Oradea. The survey of the World Jewish Congress in 1946*
- Nr. 36
Marin Timeea Elena: *„We are Gypsies, not Roma”. Ethnic Identity Constructions and Ethnic Stereotypes – an example from a Gypsy Community in Central Romania*
- Nr. 37
Kiss Dénes: *Romániai magyar nonprofit szervezetek – 2009 - 2010. A szervezetek adatbázisának bemutatása és a nonprofit szektor szociológiai elemzése*

■ Nr. 38

Lazăr Andreea: *O cartografiere a concepțiilor „populare” despre apartenența națională în statele membre ale Uniunii Europene*

■ Nr. 39

Gidó Attila: *School Market and the Educational Institutions in Transylvania, Partium and Banat between 1919 and 1948*

■ Nr. 40

Horváth István: *Romania and Moldova, Migration mid-19th Century to Present, with Special Focus on Minorities Migration/Migrația din România și Republica Moldova de la mijlocul secolului XIX până în prezent, cu accent pe migrația minorităților*

■ Nr. 41

Plainer Zsuzsa: *WHAT TO GIVE IN RETURN? Suspicion in a Roma shantytown from Romania*

■ Nr. 42

Sorbán Angella: *Kisebbség – társadalomszerkezet – kétnyelvűség*

■ Nr. 43

Kiss Tamás – Barna Gergő: *Népszámlálás 2011 Erdélyi magyar népesedés a XXI. század első évtizedében. Demográfiai és statisztikai elemzés*

■ Nr. 44

Plainer Zsuzsa: *Controlul presei locale orădene în primii ani ai sistemului ceaușist. Descriere generală și aspecte minoritare*

■ Nr. 45

Remus Gabriel Anghel: *Migrația croșților din România. Între migrație etnică și migrație de muncă*

■ Nr. 46

Gheorghe Sarău: *Istoricul studiului limbii rromani și al școlarizării rromilor în România (1990–2012)*